

Gönül Gözü Projesi Nihai Rapor

Aydın Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü ve Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü ve Ç Aydın Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü ve Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü ve Çocuk Gelişimi Bölümü arasında gerçekleştirilen protokol gereği ilimizde yaşayan görme engelli bireylerin hanesinde gerçekleştirilen alan taraması çalışması sonuçlarıdır.

İçindekiler

1. SOSYAL DIŞLANMA KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİM	2
2. ENGELLİLİK	2
2.1. ENGELLİLERİN YAŞADIKLARI SORUNLAR	3
i. Eğitim Sorunu	4
ii. İstihdam ve Yoksulluk Sorunu	4
iii. Erişebilirlik/Ulaşılabilirlik Sorunu	5
iv. Ayrımcılık Sorunu	5
v. Engellilik ve Sosyal Dışlanma	6
2.2. GÖRME ENGELİ	6
3. PROJEYE İLİŞKİN BİLGİLER	7
3.1. HEDEF KİTLESİ	7
3.2. PROJENİN AMAÇLARI VE HEDEFLERİ	7
3.2.1. PROJENİN AMACI	7
3.2.2. PROJENİN HEDEFLERİ:	8
3.3. PROJENİN UYGULANMASI	8
3.3.1. PROJENİN İŞLEYİŞİ	8
3.3.2. PROJENİN ÖNGÖRÜLEN ÇIKTILARI VE BAŞARI ÖLÇÜLERİ	10
4. BULGULAR	10
4.1. SOSYO-DEMOGRAFİK BİLGİLER	10
4.2. ÇALIŞMA DURUMUNA İLİŞKİN BİLGİLER	14
4.3. İLETİŞİM ARAÇLARINA İLİŞKİN BİLGİLER	16
4.4. SOSYAL HAYATA KATILMAYA İLİŞKİN BİLGİLER	17
4.5. SAĞLIK DURUMUNA İLİŞKİN BİLGİLER	28
4.6. EĞİTİM DURUMUNA İLİŞKİN BİLGİLER	30
5. TARTIŞMA	32
6. ÖNERİLER	35
6.1. KAYMAKAMLIKLAR	35
6.2. YEREL YÖNETİMLER	35
6.3. İL MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ	36
6.4. AİLE VE SOSYAL HİZMET MÜDÜRLÜKLERİ	36
7. KAYNAKLAR	37

1. SOSYAL DIŞLANMA KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİM

Sosyal dışlanma kavramının tarihçesi incelendiğinde ilk kez 1960'larda Fransa'da ortaya çıkmış olduğu görülmektedir. Kavramı ilk kez kullanan Rene Lenoir'dir. 1970'lerin ortalarından itibaren giderek daha fazla kullanılan bir kavram olarak sosyal dışlanmanın kapsayıcı bir şekilde ele alınması için 1980'leri beklemek gerekmiştir. Başlangıçta sadece bir kısım dışarıda kalan'ı niteleyen ve toplumun tamamını ilgilendirmeyen bu kavram 1970'lerin sonlarından itibaren belirginleşmeye başlayan küresel süreçler, sanayileşme, sanayi toplumlarının sosyo-ekonomik, yapısal farklılaşmalar neticesinde toplumsal bütünlükle ilişkili olarak kullanılmaya başlamıştır. Giddens sosyal dışlanmayı, yoksulluktan ayırmakta ve yoksulluk, muhtaçlık, düşük gelirlilikte olduğu gibi diğerlerinden daha az kaynağa sahip olma meselesi olmaktan ziyade çoğunluğun sahip olduğu kaynaklardan pay alamama olarak tanımlamaktadır (Arslan, 2013; 9).

Toplumsal yaşama katılmayı sağlayan alanlardan birinden yoksun kalma, diğer alanlardan da yoksun kalmayı getirecek ve bu yoksunluk döngüsel olarak pek çok başka yoksunluklara da yol açacaktır. Yani ekonomik alanda dışlanma aynı zamanda sosyal, siyasal veya kültürel süreçlerden de dışlanmaya yol açabilmektedir (Tartanoğlu,2010; 2). Yoksulluk hem bir kavram hem de bir süreç olarak sosyal dışlanma kavram ve süreçleri üzerinde etkili olmuştur. Sosyal dışlanmayı yalnızca yoksulluk üzerinden değerlendirmek mümkün değildir. Yoksulluğu da kapsayan daha geniş bir boyuta sahip olan sosyal dışlanma; yoksul olmayan ancak; örneğin azınlık, engelli, yaşlı, bazı kadın ya da çocuk gibi farklı kategoriler içerisinde bulunan kişi veya grupların da toplumdan dışlanmasını içerecek şekilde kapsar. Sosyal dışlanmanın tanımlanmasında daha önce yapılmış ve halen yapılmakta olan deneysel ve kavramsal yoksulluk araştırmalarından yararlanılmakta; sorunu daha geniş ve çok boyutlu olarak ele almanın yolları araştırılmaktadır.

2. ENGELLİLİK

Engellilik olgusu insanlık tarihi kadar eski bir konudur ve konu ile ilgili tarihin farklı dönemlerinde ve farklı topluluklarında farklı uygulamalar gerçekleşmiştir. Tarihi süreçler, toplumsal olaylar ve değişimler engelli bireylere yönelik yasal ve sosyal düzenlemeleri ve oluşumları mecburi kılmıştır. Engellilik tanımı ve engelli bireye karşı davranışlar yaşanan yasal ve sosyal değişimler eşliğinde değişmiştir. Engelliliğin tanımında bakıma muhtaçlık, çalışabilirlik,

sosyal hayata uyum, ulaşılabilirlik, erişilebilirlik ve istihdam gibi sosyal faktörlerin dikkate alınması gerekmektedir. Dünya Sağlık Örgütü, engelli olma hâlini, “yeti yitimi” kavramı ile tanımlar. Dünya Sağlık Örgütüne göre, engelli kavramı, bireyin vücudunda duyuşsal, işlevsel, zihinsel ve ruşsal farklılıkları öne sürülerek; toplumsal veya yönetimsel tutum ve tercihler sonucu, yaşamın birçok alanında kısıtlama ve engellerle karşılaşabilmesi, durumunu ifade eder (WHO, 2014).

Tarihin her döneminde toplumlarda dezavantajlı özel gruplara yönelik farklı bir takım tutum ve davranışlar, toplumsal normlar oluşturulmuştur. Dünyada ve Türkiye’de dezavantajlı, engelli bireylere yönelik olumlu gelişmeler, yasal düzenlemeler ile sağlanabilmiştir. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte gerek uluslararası örgütler, gerekse de ulusal hükümetler konunun önemini daha iyi kavrayabilmişlerdir. 13 Aralık 2006 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme” 30 Mart 2007’de Türkiye tarafından da imzalanmış ve 5825 sayılı kanunla onaylanarak 18 Aralık 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu sözleşmenin amacı, “engelli bireylerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik etmek, korumak ve sağlamak” olarak belirtilmiştir (Bulut, 2009: 264). Engellilik kendi içinde çeşitlilik göstermekte, bazı bireyler tek tip engele sahip olurken, bazı bireyler aynı anda birden fazla engele sahip olabilir.

2.1. ENGELLİLERİN YAŞADIKLARI SORUNLAR

Her toplumda doğrudan veya dolaylı biçimde üyelerin uyması beklenen belirli normların ve beklentilerin bulunduğu, bu norm ve beklentilerin dışında kalan ya da belirli yönlerden farklılığı olan insanlara karşı genellikle olumsuz tutumların geliştirildiği görülmektedir. Engelli bireylere yönelik tutumlar konusundaki araştırmalar bu bireye yönelik basmakalıp, önyargılı ve reddedici tutumların varlığına ilişkin bulgular ortaya koymaktadır. Tarihsel süreç içerisinde sosyo-politik, ekonomik, kültürel, bilimsel ve diğer alanlardaki gelişmelere paralel olarak engellilere yönelik bakış açısının da değişmeye başladığı, engelli bireylerin tıbbi bakım ve rehabilitasyonu, eğitim ve iş olanaklarının artırılması yönünde olumlu gelişmelerin olduğu görülmektedir (Aktaş, 2002,16). Engelli bireyler, konutlarından başlayarak tüm mekanlarda ve bunlara ulaşım sürecinde sayısız engellerle karşılaşmaktadırlar. Bu engeller, engelli insanlarda işlevsel performans yetersizlikleri ve değişik problemler doğurmakta, onların yaşam kalitelerini düşürmekte, çeşitli psikolojik ve sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yaşamın pek çok alanına yayılan bu sorunlar engelli bireylerin içinde yaşadıkları toplumla işlevsel bir bütünlük içinde yaşamalarını güçleştirmektedir

(akt. Şahin ve Erkal, 2012, 2). Tüm bunlara ek olarak engelli bireylerin insanların engelliler hakkındaki düşünceleri ve tutumlarından, ebeveynlerinin tutumlarından, arkadaşlarının düşünce ve davranışlarından etkilendiği, tüm olumsuz tutum ve davranışların engelli bireylerin öz saygısını doğrudan ve olumsuz etkilediği bilinmektedir (Yatkın. 2013, 3) Engellilerin yaşadıkları sorunları aşağıdaki gibi ana başlıklarda toplamak mümkündür.

i. Eğitim Sorunu

Engelli bireylerin en temel sorunlarından biri eğitim olup, bu sorun alanı engellinin yaşadığı toplumla uyumlu bir şekilde yaşamasının önünde engel teşkil etmektedir. Temel eğitimle birlikte yaş grubu, kişisel özellikleri/ilgi alanları, sağlık durumuna uygun eğitim alamayan engelli birey okuma yazma bilmeme, meslek sahibi olmama, istihdama katılamama gibi günlük hayatını birebir etkileyen bir sorunlar zincirine dahil olacaktır.

ii. İstihdam ve Yoksulluk Sorunu

Eğitim sorununa bağlı olarak engelli bireylerin yaşadığı yoksulluk ve istihdam sorunu da ele alınmalıdır. Mesleki eğitimi alamamanın peşi sıra gelen istihdam edilememe sorunu sosyal güvenlik sistemine dahil olamama sonucunu doğurmaktadır. Engelli bireylerin bir iş sahibi olabilmesi için, engeli olmayan bireyler gibi temel eğitim /mesleki eğitim almaları gerekmektedir. Eğitime katılamama durumu istihdam sorununu doğurmaktadır. İşverenlerin engellileri çalıştırmak konusundaki çekinceleri, işyerlerinin fiziksel olarak engelli personelin istihdamına uygun olmaması, engelli bireyin ailesinin aşırı koruyucu tavrı vb faktörler de engellilerin istihdama katılımını engellemektedir. İstihdam sorununa çözüm olarak devlet bazı yasal düzenlemeler gerçekleştirmiş ve 4857 sayılı İş Kanununun 30. Maddesi gereği kamu kuruluşlarında %3 oranında engelli personel kadro düzenlemesi yapmıştır.

Bununla birlikte birçok nedenden dolayı istihdama katılarak üretken hale gelemeyen, ekonomik bağımsızlığını kazanamamış, ailesine bağımlı, çoğunlukla sosyal güvenlik sistemi içerisinde olmayan ve sağlık giderlerinin yüksek olduğu dezavantajlı grup olan engellilerin yoksullukla baş etmeleri oldukça zordur.

Kuşkusuz yoksulluk, bireylerin içinde yaşadıkları toplumla işlevsel bir bütünlük içinde yaşamalarını güçleştirmektedir. Temel insani ihtiyaçlarını gideremeyen bireylerin engelliliklerinden kaynaklanan bakımının yanı sıra sağlık ve sosyal sorunlarının üstesinden gelmesi epey zordur. Bu durum bir ekonomik kaynaktan beslenmeyi zorunlu kılar. Engelli bir çocuğa sahip olan sabit gelirli

bir birey engelli bir çocuk sahibi olmayan bireye oranla daha yüksek meblağdaki masrafları üstlenmiş demektir. Bu da kişinin yoksul değilse bile hızla yoksullaşması demektir (Öztürk,2011, 32). Eğitim seviyesi düşük engelli bireyin istihdam edilmemesi ve yoksul kalması birbiri içine geçmiş sosyal sorunların görünümü halini almaktadır.

iii. Erişebilirlik/Ulaşılabilirlik Sorunu

Engelli bireyler ve ailelerin önemli sorunlarından biri engelli bireyin hane içine hapsolması ve sosyal hayattan kopmasıdır. Ulaşım koşullarının engellilere uygun olması engelli bireyin ve ailesinin toplumsal hayata katılmasını artıracak ve engellinin sosyal bir birey haline gelerek kendisini gerçekleştirmesine imkan sağlayacaktır. Modern kentlerin düzenlenme biçimi, ulaşım araçlarının engelli bireylere uygunluğu, sesli uyarı sistemi gibi düzenlemelerin eksikliği engelli bireyi ve ailesini ev dışına çıkmamaya itmektir.

iv. Ayrımcılık Sorunu

Engellilik sosyolojisinde engellilik, engelsizlik yönelimi ve engelsizliğin hükmettiği çevreler tarafından yaratılan sosyal bir inşa olarak tasvir edilir. Sosyal model doğrusal nedenselliği reddetmektedir. Bu modele göre, her ne kadar bozukluk bedenle ve zihinle birleşmiş olan nesnel bir gerçekliğe sahip olsa da, engellilik daha çok toplumun engelli kişilerin ihtiyaçlarını hesaplamadaki başarısızlığı ile ilişkilidir. Buna göre engellilik sadece engel üzerine odaklanarak değil, engelli birey ve çevre etkileşimi göz önünde bulundurularak açıklanmaya çalışılmalıdır. Önemli olan engelli bireyin engelinin bir sonucu olarak izole edilip edilmediğini ve engele yönelik sosyal tutumların engelli bireyin kimliğini nasıl etkilediğini görebilmektir (akt. Burcu,2015,320-326).

Engellilik, engelli bireyi birçok rutin faaliyetlerden men eden kısıtlayıcı bir durum olarak önümüze çıkar ve bir sosyal baskının varlığına işaret eder. Engelli bireyler ve sosyal çevreleri ayrımcılığa maruz kalmakla beraber sosyal dışlanmışlık da yaşamaktadırlar.

Tüm yaş grubu engellilerin sosyal uyum açısından sorun yaşadıkları bilinmektedir. Bununla birlikte engelli çocuklar engelleri nedeni ile yaş grubuna uygun sosyalleşme görevlerini yerine getirememektedirler. Sosyal uyum açısından birçok sorun yaşayan engelli çocukların bağımsız yaşayabilmeleri için sosyal becerileri açısından –gelişimsel olarak dezavantajlı durumda oldukları için- küçük yaşlardan itibaren desteklenmeleri önemlidir (akt. Özkubat ve Özdemir, 2012, 2).

v. Engellilik ve Sosyal Dışlanma

Zaman zaman çalışma, eğitim kültürel faaliyetler veya değişik aktiviteler içinde kendisine tam veya kısmen yer bulabilen engelli, bazen de tüm bu imkânlardan yararlanamama tehlikesi ile karşı karşıya kalabilmekte, hatta toplumsal ilişkilerini son derece azaltabilmektedir (Altan, 2007: 191). Bireylerin fiziksel, zihinsel, psikolojik veya duygusal rahatsızlıkları nedeniyle diğer kişilere göre dezavantajlı bir konumda olmaları, zaman zaman ayrımcılığa maruz kalmalarına neden olmaktadır. Ayrımcılık, yolu ile engelli bireyin dışlanması bireyde ve toplumda birçok olumsuzlukların baş göstermesine neden olmaktadır. Birleşmiş Milletler Örgütü Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi, engele dayalı ayrımcılık kavramını; “Engele dayanan ayrımcılıktan siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, sivil ya da başka alanlarda tüm insan haklarının ve tüm temel özgürlüklerin, başkalarıyla eşitlik temelinde tanınmasını, kullanılmasını ya da bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını tehlikeye koyma ya da hiçe indirme amacı taşıyan ya da sonucu doğuran engele dayalı her tür ayırım, dışlama ya da kısıtlama anlaşılır. Engele dayalı ayrımcılık, makul düzenlemelerin reddedilmesini de kapsamak üzere, tüm ayrımcılık biçimlerini kapsar...” şeklinde tanımlamıştır. BM, bu sözleşme ile engellilere uygulanacak her türlü ayrımcılığın uluslararası anlamda önüne geçilmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır (Karataş, 2001: 142).

Engelli birisinin sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmasında gelir adaletsizliği, sosyal ve kültürel imkânlardan yararlanamama gibi nedenler oldukça önemlidir. Engelleri aşmasında kendisine gerekli ortamların oluşturulmadığı toplumlarda, engelli aktif bir şekilde toplum hayatına katılamamakta ve sosyal bütünleşmeyi gerçekleştirememektedir. Tüm bu olumsuzluklar, engellinin kendisini yetersiz hissetmesine ve öz güveninin kaybolmasına sebep olabilmektedir (Seyyar, 2003: 54).

2.2. GÖRME ENGELİ

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre; dünya nüfusunun %10’unu çeşitli engellere sahip kişiler oluşturmaktadır. Tüm dünyada yaklaşık 45 milyonu tamamen görmeyen olmak üzere toplam 314 milyon görme engelli kişi bulunmaktadır (WHO, 2009). 2002 yılında yapılan Türkiye Engelliler Araştırması sonuçları ise, Türkiye’de toplam nüfus içindeki engelli nüfus oranının % 12,29 ve görme engelli kişi sayısının 412.132 olduğunu göstermektedir.

Görme engelliler hiç görmeyenler (körler) ve az görenler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Okuturlar, 1968; 186). Körlükle az gören arasındaki ayırım için belli ölçütler konulmuştur. Gerekli

bütün düzeltmeler yapıldıktan sonra iyi gözünde olağan görme gücünün en fazla onda biri bulunan ve görüş açısı yirmi dereceyi geçmeyenlere “kör” denilmektedir (Enç vd., 1981; 35). Az görenler, bütün düzeltici tedbirlere rağmen görme gücü 20/70 veya daha az görenler (görme keskinliği 20/70-20/200 arasında olan) ve görme güçlerini öğrenimlerinde kullananlar (Okuturlar, 1968; 187) olarak tanımlanmıştır.

Görme kaybının bireyin içinde olduğu çevrede hareket etmesini, günlük işlerini yerine getirmesini ve bir yerden bir yere gitmesini sınırlandırdığından, görme engelli bireylerin bağımsız bir hayat yaşayabilmeleri için diğer engel gruplarına göre daha fazla desteğe ve beceriye ihtiyaç duydukları bilinmektedir (Kozan vd. 2018; 218).

3. PROJEYE İLİŞKİN BİLGİLER

3.1. HEDEF KİTLESİ

Bu proje ile İl Müdürlüğümüz Engelli ve Yaşlı Hizmetlerinden hizmet alan görme engelliler ve 6 Nokta Körlük Derneği üyesi görme engelli vatandaşlarımıza ulaşılması hedeflenmiştir. Hedef kitle il müdürlüğümüzde kayıtları bulunan ve 6 Nokta Körlük Derneği kayıtlarından elde edilen 1086 görme engelli bireyleri kapsamaktadır.

3.2. PROJENİN AMAÇLARI VE HEDEFLERİ

3.2.1. PROJENİN AMACI

Farklı tanımları olmasına rağmen sosyal dışlanma ekonomik temeller üzerinde ve topluma içerilememeyi imler. Sosyal hizmet mesleğinin ve ülkemizdeki sosyal hizmet uygulayıcısı olan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının temel görevlilerinden biri dezavantajlı grupların güçlenmesi ve yardıma muhtaç durumdan çıkması için sosyal politikalar üretmek ve refah düzeyini artırmaktır. Bu bağlamda Aydın ilinde yaşanmakta olan sosyal dışlanma tespiti yapmak ve elde edilen bilgiler ışığında hizmet modelleri üretmek amacı ile alan taraması ve devamında gelecek olan mesleki çalışmalar ve meslek kurslarını kapsayan bu proje hazırlanmıştır.

Bu proje ile;

- İlimizde yaşayan görme engelli vatandaşlara ait sosyo-demografik özellikleri belirlemek,

- İlimizde yaşayan görme engelli vatandaşların ekonomik, sosyal, psikolojik durum ve ihtiyaçlarını belirlemek,
- İlimizde yaşayan görme engelli vatandaşların sosyal dışlanmışlık durumunu tespit etmek,
- İlimizde yaşayan görme engelli vatandaşların sosyalleşmesine katkı sağlamak,
- Belirlenen ihtiyaçlara yönelik hizmet üretmek amaçlanmıştır.

3.2.2. PROJENİN HEDEFLERİ:

Proje ile;

- İlimizde yaşayan görme engelli vatandaşların coğrafi bölgelere göre dağılımını tespit etmek,
- Psiko-sosyal destek içerisindeki görme engelli vatandaşlarımıza ihtiyaç içinde oldukları psiko-sosyal desteği sağlamak hedeflenmiştir.

3.3. PROJENİN UYGULANMASI

3.3.1. PROJENİN İŞLEYİŞİ

Bu proje Aydın Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü Koordinesinde, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü, Çocuk Gelişim Bölümü ve 6 Nokta Körlük Derneği ortaklığı ile gerçekleştirilmiştir. Gönül Gözü Projesi, ilgili makamlarca imzalandıktan sonra 17.05.2017 tarihinde uygulanmaya başlamış, alan taraması 2019 yılı Mayıs ayı içinde tamamlanmış, alan taraması bazı ilçelerde Sosyal Hizmet Merkezleri tarafından bazı ilçelerde Proje Birimi tarafından gerçekleştirilmiştir. Projede Aydın Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü Proje Biriminde görev yapan Cana DEDE, Gamze LALAŞAHİN, Ercan GÜNDOĞDU projeyi yürütmek üzere görevlendirilmiştir. Alan taraması iş ve işlemleri, verilerin analiz edilmesi, 2. ve 3. kontrol ve çalışmanın raporlaştırılması Proje Birimince gerçekleştirilmiştir.

3.3.1.1. Aydın Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğünce Yerine Getirilen Görevler

- Proje sürecini planlamak ve süreci işletmek için proje biriminden ve Engelli-Yaşlı Hizmetlerinden birer proje koordinatörü görevlendirilmiştir.
- Alana çıkacak gönüllülere sosyal hizmet merkezleri bünyesinde projenin amaçları, hedefleri ve soru kağıdı uygulanış biçimini içeren birer eğitim verilmiştir.

➤ Sosyal hizmet merkezlerinden görev alanlarına giren alan koordinesini sağlamak, İl Müdürlüğü ile koordine kurmak için kuruluş müdürlerinin uygun gördüğü bir personel görevlendirilmiş, alan taraması bu şekilde gerçekleştirilmiştir.

➤ Alanda uygulanacak olan soru kâğıdı, proje koordinatörleri ve proje ortaklarınca birlikte oluşturulmuş, alanda pilot uygulama ile denenen soru kağıdı alanın ihtiyaçlarına uygun şekilde revize edilerek geliştirilmiştir.

➤ Alandan elde edilen bilgileri ve süreci değerlendirmek üzere ara toplantılar İl Müdürlüğünde ve sosyal hizmet merkezlerinde yapılmıştır.

➤ Alandan elde edilen bilgiler İl Müdürlüğünde toplanarak SPSS veri programına girilmiş ve 2. ve 3. kontroller yapılmıştır.

➤ Projenin nihai raporu hazırlanmıştır.

3.3.1.2. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümünde Yapılan İşlemler

➤ Ortaklardan olan Sosyal Hizmet Bölümünde alanda uygulanacak olan soru kağıdına akademik katkı sağlamıştır.

➤ Hazırlanacak olan soru kağıdını uygulamak üzere gönüllü öğrenci ve stajyer desteği sağlamıştır.

➤ Alandan elde edilen bilgilerin yorumlanması sürecine akademik katkı sağlamıştır.

➤ Alandan elde edilen bilgiler ışığında hazırlanacak olan psiko-sosyal destek sürecine akademik katkı sunmuştur.

3.3.1.3. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Çocuk Gelişimi Bölümünde Yapılan İşlemler

➤ Ortaklardan olan Çocuk Gelişimi Bölümünde alanda uygulanacak olan soru kağıdına akademik katkı sağlamıştır.

➤ Hazırlanan soru kağıdını uygulamak üzere gönüllü öğrenci desteği sunmuştur.

➤ Alandan elde edilen bilgilerin SPSS bilgi programına işlenmesi ve kontrollerin yapılmasına görev alan gönüllü öğrenci desteği sağlamıştır.

➤ Alandan elde edilen bilgilerin yorumlanması sürecine akademik katkı sağlamıştır.

➤ Alandan elde edilen bilgiler ışığında hazırlanacak olan psiko-sosyal destek sürecine akademik katkı sunmuştur.

3.3.1.4. Altı Nokta Körler Derneği Aydın Şubesinde Yapılan İşlemler

- Alan taraması sırasında ev ziyaretlerinde dağıtılmak üzere hizmetlerini anlatan broşürün teminini yapmıştır.
- Alandan elde edilen bilgiler ışığında görme engelli vatandaşlarımızın talep ve ihtiyaçları doğrultusunda kurslar açılması ve sosyal faaliyetler gerçekleştirilmesi için katkı sunmuştur.

3.3.2. POJENİN ÖNGÖRÜLEN ÇIKTILARI VE BAŞARI ÖLÇÜLERİ

- İlimize ait görme engelli vatandaşlarımızın sosyo-demografik profilini çıkarmak,
- Danışmanlığa ihtiyaç duyan engelli vatandaşlarımıza ve ailelerine danışmanlık sağlamak,
- Görme engellilerin yaşadığı tespit edilen sorunlara ilişkin çözümler üretmek,
- Görme engelli 1086 kişiden mümkün olan en çok sayıya ulaşmak,
- Dezavantajlı gruplar için sosyal içerme odaklı hizmetler üretmek başarı ölçüleri olarak belirlenmiştir.

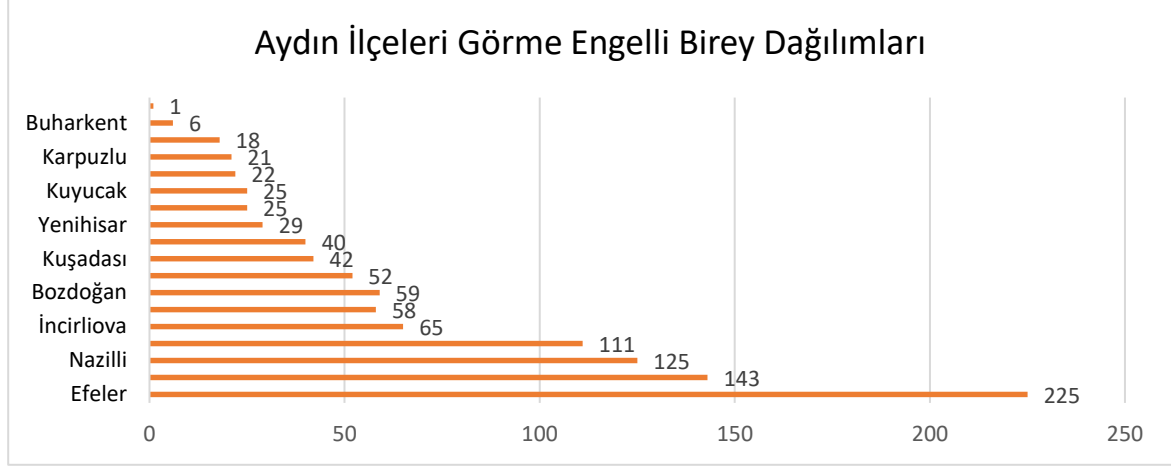
Proje başlangıcında öngörülen Proje Çıktıları ve Başarı Ölçülerine ulaşılmış olup, elde edilen veriler Bulgular, Tartışma ve Öneriler kısmında tartışılarak yorumlanmıştır.

4.BULGULAR

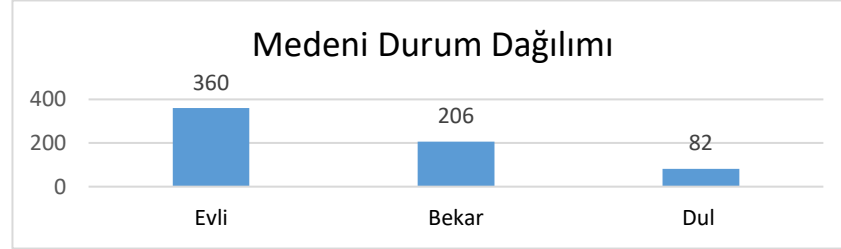
Proje kapsamında gerçekleşen alan taramasında 1086 haneye gidilmiş, gidilen hanelerde anket kullanılarak görüşme yapılmıştır. Hane ziyareti esnasında evde olmayan ailelere tekrar ve tekrar toplam 3 kere gidilmiştir. 3. ziyaret sonunda ulaşılamaması durumunda haneye 4. ziyaret gerçekleştirilmemiştir. Alan çalışmasının bulguları uygulanan 648 anket üzerinden yorumlanmıştır. Yapılan anketler SPSS programına girilmiş, anket girişi sonlandığında 2. ve 3. kontroller yapılmış ve aşağıdaki grafikler 3. kontrol sonucunda oluşturulmuş ve birbiriyle ilgili olduğu düşünülen bilgiler aynı başlık altında yorumlanmıştır.

4.1. SOSYO-DEMOGRAFİK BİLGİLER

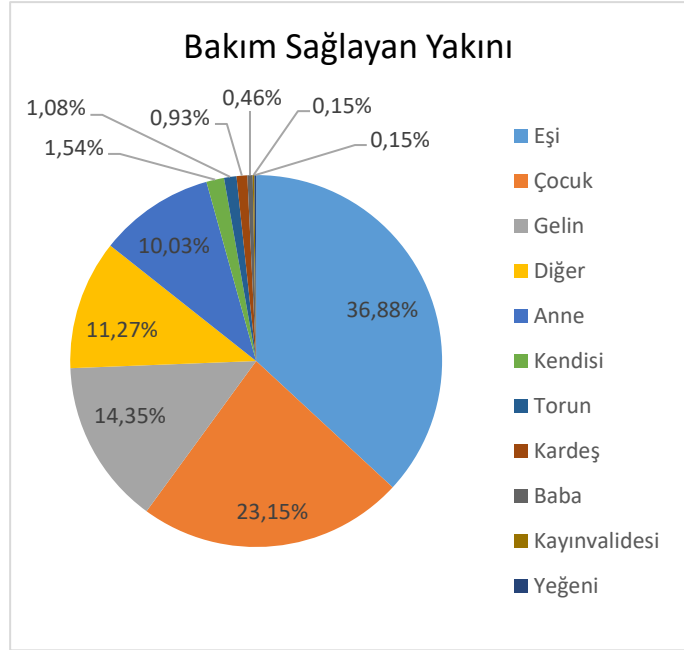
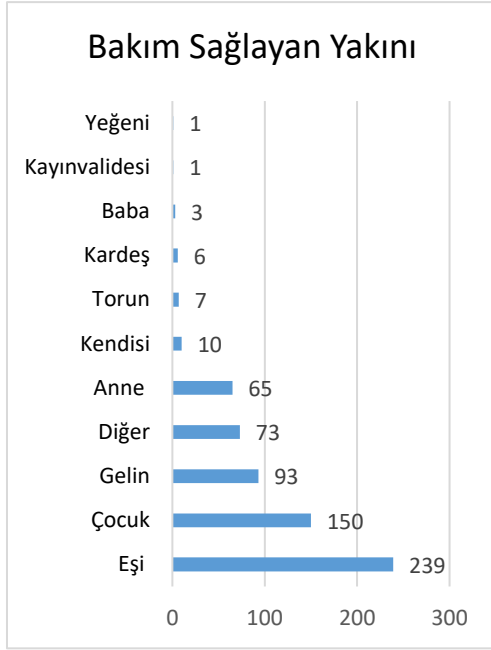
Bu başlık altında Aydın ilinde yaşayan ve Aydın Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne bağlı kuruluşlardan hizmet alan görme engelli bireylerin yaşadıkları ilçe dağılımı, ankete katılan müracaatçıların eğitim durumları, medeni durumları, bakım sağlayan yakını, oturulan evin mülkiyet durumu, birlikte yaşanan kişilere ilişkin bilgiler aktarılmaktadır.

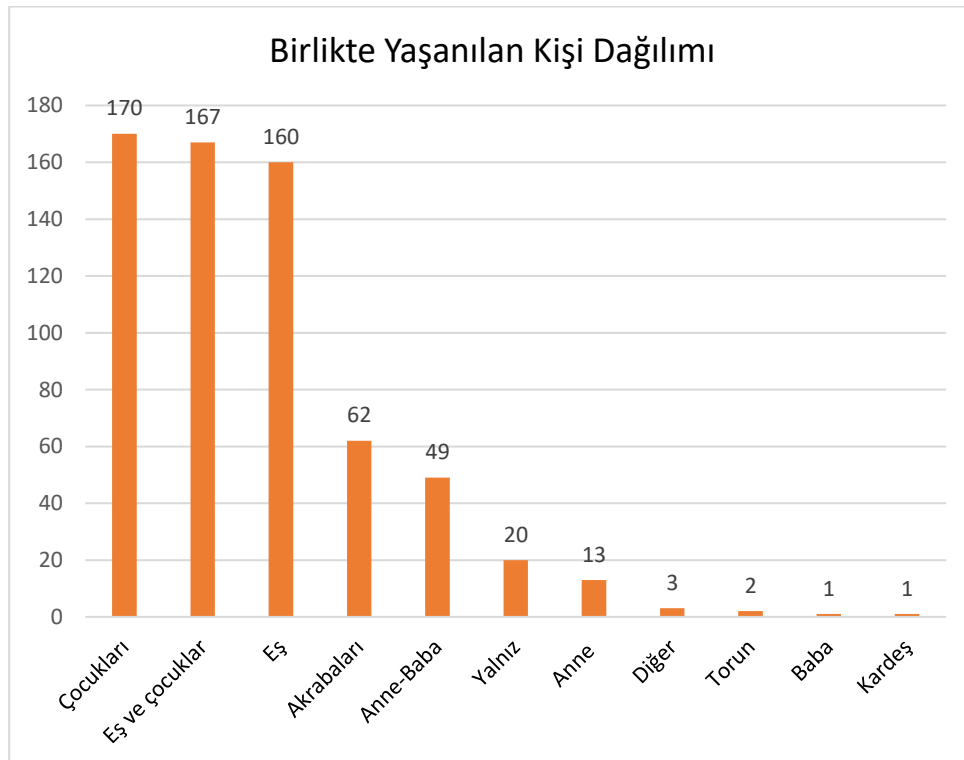
Projenin uygulamaya geçildiği tarihte İl Müdürlüğümüzden hizmet alan görme engelli vatandaşların en büyük çoğunluğu Efeler ilçesinde yaşarken onu Çine ve Nazilli takip etmektedir. Bununla birlikte Kuyucak ilçesi İl Müdürlüğümüzden hizmet alan görme engelli vatandaş sayısının en az olduğu ilçedir.

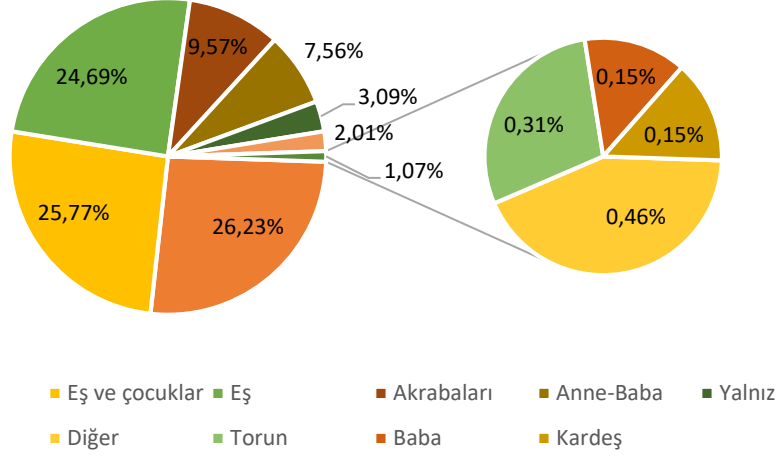
Alan taramasına katılan görme engelli kişilerin medeni durumuna bakıldığında büyük bir grubun evli olduğu, o grubu bekârların takip ettiği ve en az nüfus grubunu dulların oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Engelli bireyin bakımını sağlayan, ihtiyaçlarını gideren yakınına ilişkin bilgiler incelendiğinde görme engelli kişilerin büyük bir kısmının bakımını eşinin sağladığı, 2. sırada yetişkin çocukların engelli bireylerin bakımını sağladığı, yetişkin çocukları ise gelinlerin takip ettiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte engelli bireylerin aile bağlarının güçlü olduğu ve ihtiyaçlarının aileleri/akrabaları tarafından giderildiği de anlaşılmaktadır.

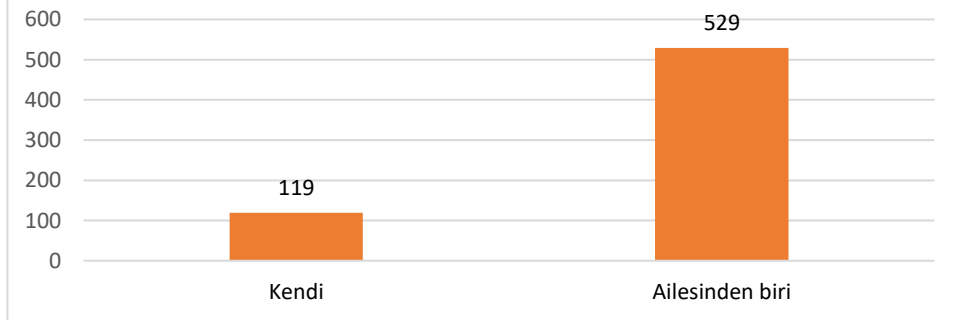

Birlikte Yaşanılan Kişi Dağılımı

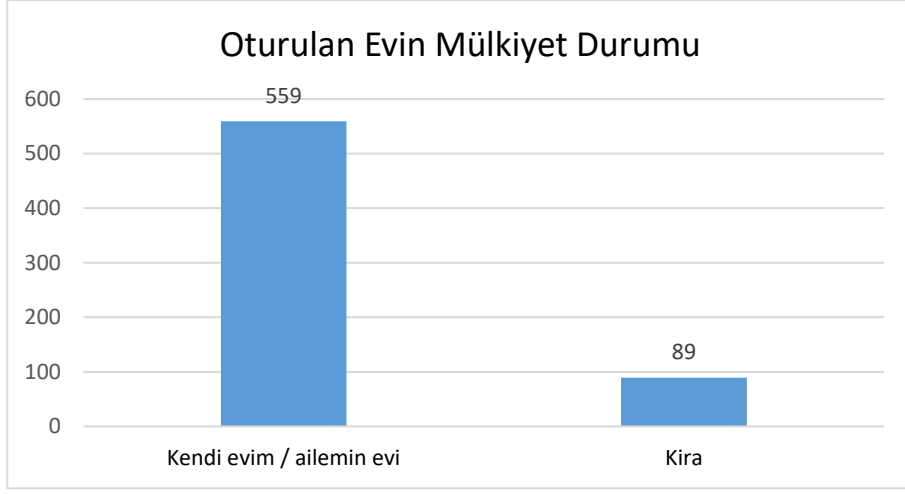

Görme engelli bireylerin birlikte yaşadıkları kişilerin engelliye yakınlık dağılımına bakıldığında % 26,23'ünün çocukları yanında, % 25,77'sinin eş ve çocuklarının yanında, % 24,69'unun eşiyle, % 9,57 akrabalarıyla, % 7,56'sının anne-babasıyla, % 3,09'ünün yalnız, % 2,01'sinin annesiyle, % 0,46 diğer akrabalarıyla, % 0,31'inin torunuyla, %0,15'inin babasıyla, %0,15'inin kardeşiyle yaşadığı anlaşılmaktadır. Görme engelli bireyin çoğunlukla çekirdek aile içerisinde yaşamını devam ettirdiği anlaşılmakta olup bu bilgi engelli bireyin bakımını sağlayan/ihtiyacını gören yakını dağılımında elde edilen bilgilerle uyum içerisindedir.

Öz bakım ihtiyacını Karşılamanı Yakını Dağılımı

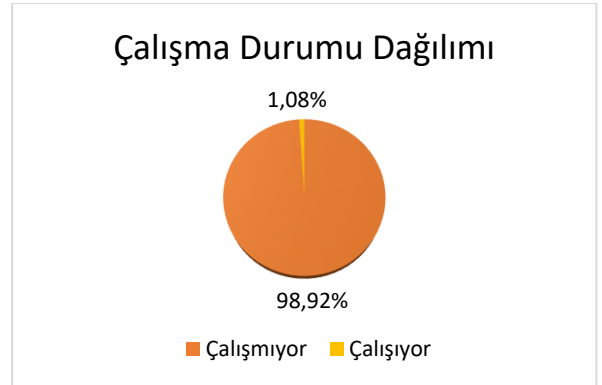
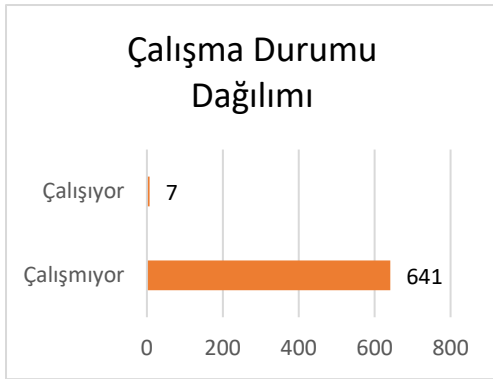
Görme engelli bireylerin öz bakımını kimin karşıladığı sorulduğunda 119 bireyin bu ihtiyacını kendi karşıladığı, 529 kişininse ihtiyaçlarının aile üyeleri tarafından yerine getirildiği öğrenilmiştir.

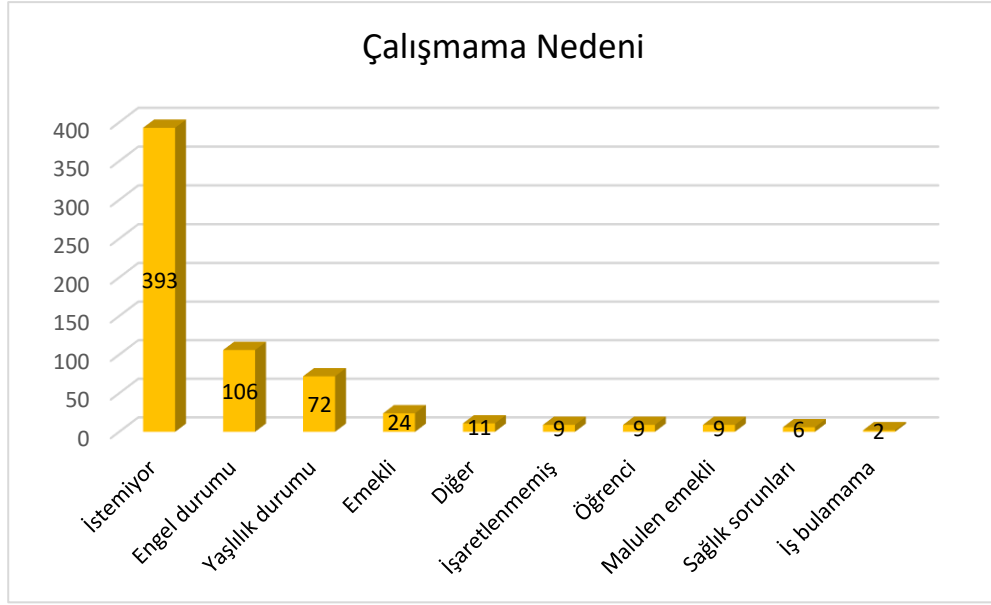
Görme engelli bireylerin yaşadıkları evin mülkiyet durumuna bakıldığında çok büyük bir bölümünün kendi evlerinde ya da ailesine ait olan evlerde yaşadıkları, sadece 89 kişinin kiralık evlerde yaşadığı anlaşılmaktadır.

4.2. ÇALIŞMA DURUMUNA İLİŞKİN BİLGİLER

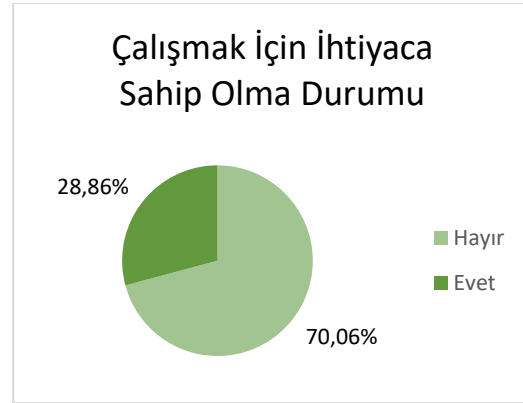
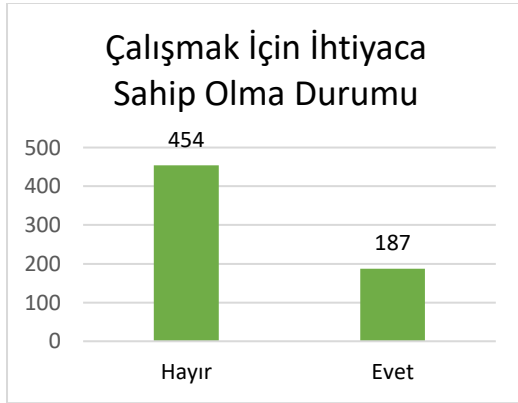
Bu başlık altında Aydın ilinde yaşayan ve Aydın Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne bağlı kuruluşlardan hizmet alan görme engelli bireylerin çalışma hayatları ve istihdam edilebilirliklerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

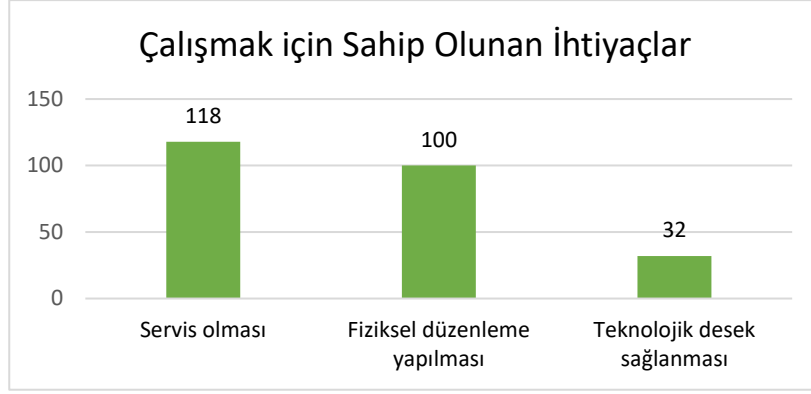
Alan taramasında görme engelli bireylerin çok büyük bir oranının çalışmadığı anlaşılmaktadır. Engelli bireylerin çalışmaması işverenlerin istihdam politikalarıyla alakalı olduğu kadar aldıkları eğitime de alakalıdır. Eğitim dağılımına bakıldığında 648 kişiden 6 kişinin önlisans ve lisans mezunu olduğu görülmektedir ve bu bilgi çalışma durumuyla uyum içindedir.

Çalışmayan görme engelli vatandaşların çalışmama nedeni incelendiğinde 393 kişilik büyük bir grubun çalışma konusunda istekli olmadıkları, 106 kişilik bir kısmının engelini çalışmasına engel olduğunu düşündüğü, bir kısmının emekli olduğu, 2 kişilik çok küçük bir kısmının iş bulamadığı için çalışmadığı öğrenilmektedir.

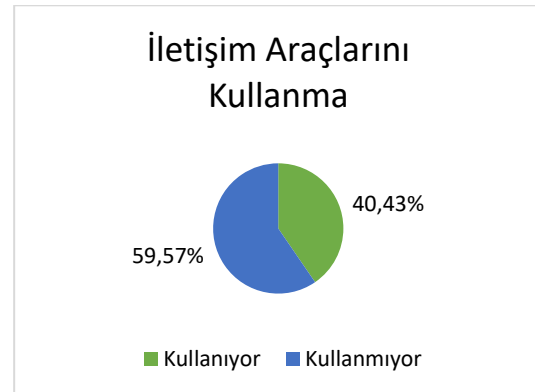
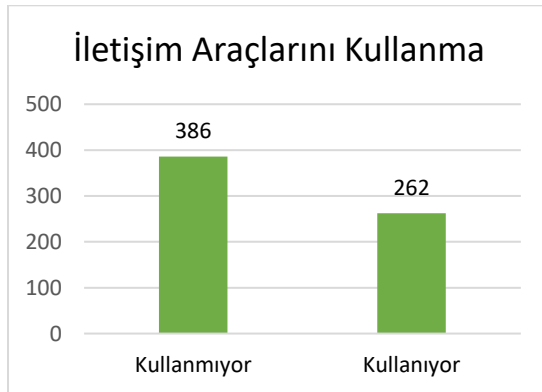
Alan taramasına katılan görme engelli bireylere çalışmak için bir ihtiyaca sahip olup olmadığını sorulduğunda %70,06'sı herhangi bir ihtiyacı olmadığını ifade etmektedir. Bu bilgi yukarıda aktarılan çalışmayı istememe durumuyla uyum içerisindedir. Çalışmayı istememe ve çalışmak için bir ihtiyaca sahip olmama bilgileri birlikte değerlendirildiğinde alan taramasına katılan görme engellilerin çalışma konusunda motivasyonlarının oldukça düşük olduğu ortaya çıkmaktadır.

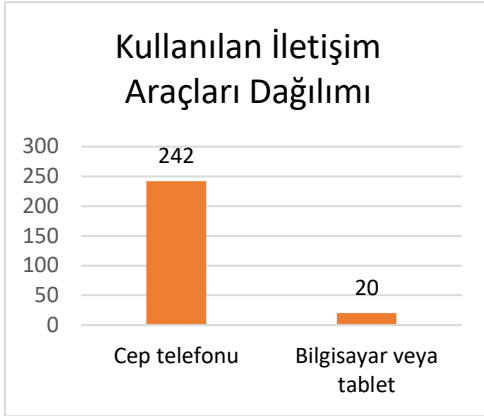
Çalışmak için ihtiyaca sahip olduğunu söyleyen 187 kişiye ihtiyaç duydukları donanım/destek ya da altyapının ne olduğu sorulduğunda 118 kişi iş yerine ulaşım sağlayacak servis hizmetini, 100 kişi iş yerinde fiziksel düzenleme yapılarak görme engelli bireyler için erişilebilir hale getirilmesi gerektiğini, 32 kişiyse kullanılan cihazların görme engelli bireylerin kullanımına uygun hale getirecek teknolojik desteğe ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir. Görme engelli bireyler çalışmak için sahip oldukları ihtiyaçları gruplarken tek bir ihtiyaç grubunu seçmemiş, tüm ihtiyaçlarını ifade etmişlerdir. Sahip olunan ihtiyaçlar incelendiğinde görme engelli bireylerin istihdama katılmak için ihtiyaç duydukları düzenlemelerin büyük yatırımlar gerektiren düzenlemeler olmadığı, kolaylıkla yapılabileceği ortaya çıkmaktadır.

4.3. İLETİŞİM ARAÇLARINA İLİŞKİN BİLGİLER

Bu başlık altında Aydın ilinde yaşayan ve Aydın Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne bağlı kuruluşlardan hizmet alan görme engelli bireylerin kullandıkları iletişim araçlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Alan taramasına katılan 648 görme engelli bireyin %59,57'si herhangi bir iletişim aracı kullanmadığını, %40,43'ününse iletişim araçlarını kullandığı öğrenilmiştir.

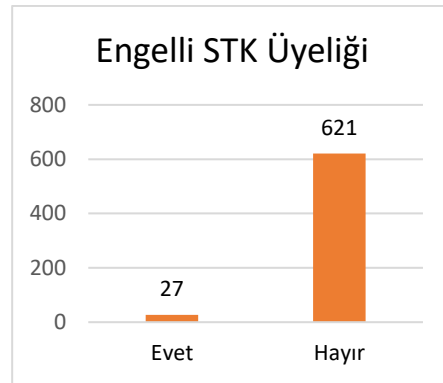
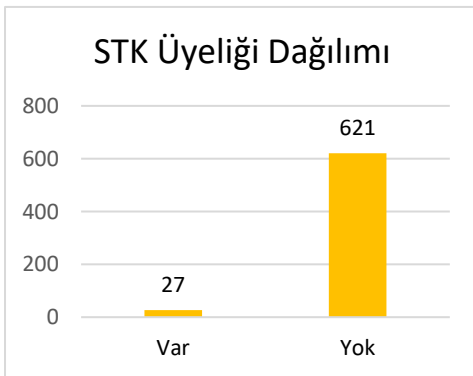

Alan taramasına katılan ve iletişim araçlarını kullanan görme engelli bireylerin %92,37'si cep telefonu, %7,63'üyse bilgisayar veya tablet kullandığını ifade etmiştir.

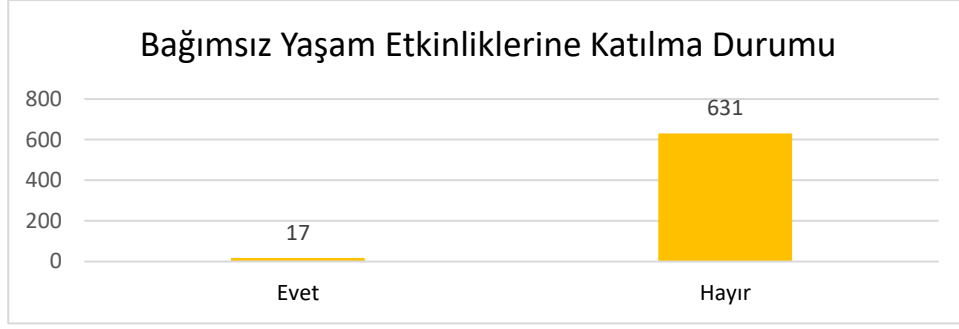
4.4. SOSYAL HAYATA KATILMAYA İLİŞKİN BİLGİLER

Bu başlık altında Aydın ilinde yaşayan ve Aydın Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne bağlı kuruluşlardan hizmet alan görme engelli bireylerin sosyal hayata katılmaya ilişkin bilgiler yer almaktadır.

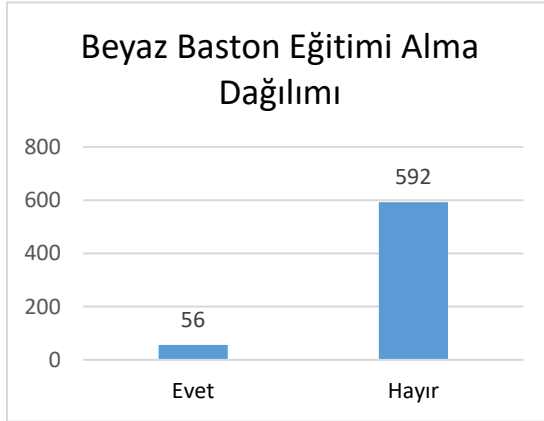
Sosyal hayata katılma olgusu sosyal dışlanmışlık kapsamında ele alınmış olup engelli bireyin sosyal faaliyetler konusunda taleplerini, sivil toplum örgütlerinde yer alma, sosyal hayatı kolaylaştıracak bağımsız yaşam eğitimleri, beyaz baston kullanma eğitimlerini analiz etmiştir. Bilinmektedir ki görme engellilerin güvenle hareket etmesi için beyaz baston kullanımı önemli bir yer tutmaktadır. Beyaz baston, kullanan engelli bireye içinde oldukları alanı tanımlamak, çevrelerindeki engelleri, yol kenarlarını algılamasını, kılavuz çizgileri takip etmesini sağlar (Mermer, 2020. 21).

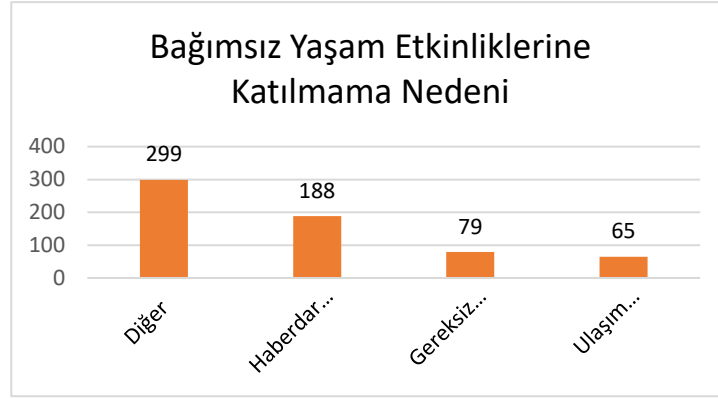
Alan taramasına katılan görme engelli bireylerin herhangi bir sivil toplum kuruluşu üyeliği olup olmadığı ve engellilik alanında hizmet veren bir sivil toplum kuruluşuna üyeliği incelendiğinde %4,16 oranında bireyin engellilik alanında hizmet veren bir derneğe üye olduğu ve %95,84 oranında bir grubun herhangi bir derneğe üyeliği olmadığı öğrenilmiştir.

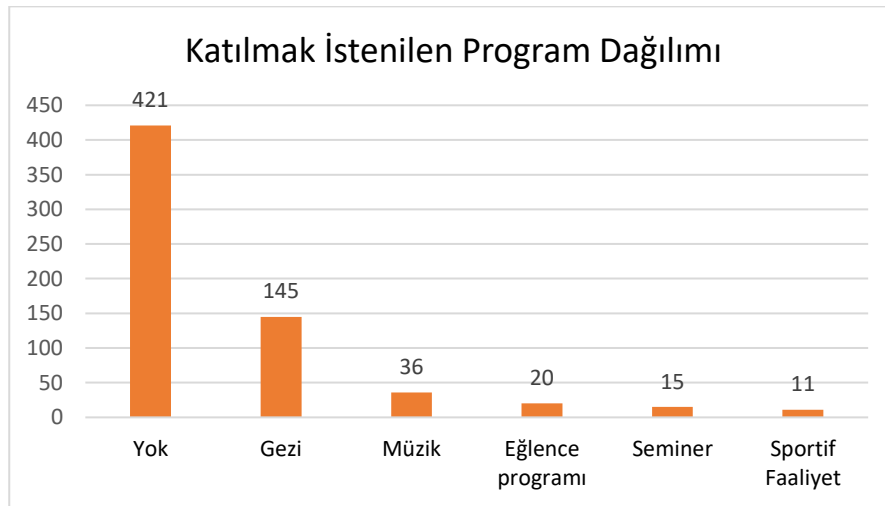
Bilindiği üzere bağımsız yaşam eğitimleri görme engelli bireylerin sosyal hayata katılımını oldukça etkilemektedir. Bu bağlamda alan taramasına katılan görme engelli bireylerin bağımsız yaşam etkinliklerine katılma durumuna ilişkin bilgiler incelendiğinde sadece %2,62’lik küçük bir grubun bu etkinliklere katıldığı % 97,38’lik büyük bir grubunsa bu etkinliklere katılmadığı anlaşılmaktadır.

Alan taramasına katılan görme engellilere beyaz baston eğitimi alıp almadığı sorulmuş ve %91,36’lık oranda kişinin beyaz baston eğitimi almadığı öğrenilmiştir. Bu bilgi ışığında engelli bireylerin bağımsız olarak hareket etmekte güçlük yaşadıkları anlaşılabilir. Bu veriyi bağımsız yaşam etkinliklerine katılma durumu ve toplu taşımayı kullanma biçimleri verileri de desteklemektedir.

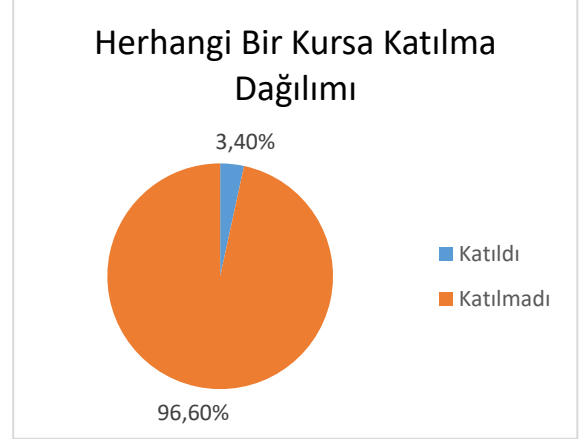
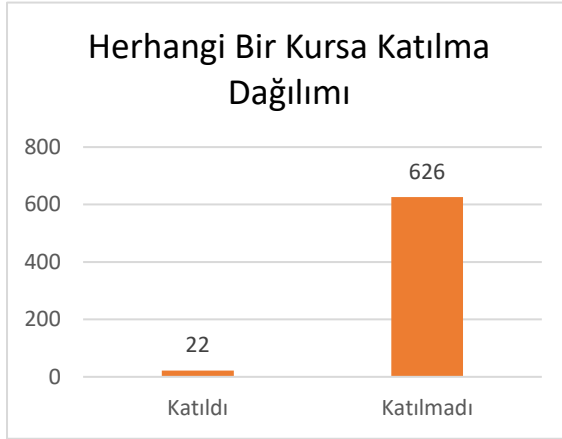
Alan taramasına katılan ve bağımsız yaşam etkinliklerine katılmayan görme engelli bireylere katılmama nedenleri sorulduğunda bir kısmı bağımsız yaşam etkinliklerinden haberdar olmadığını, bir kısmı bu etkinlikleri gereksiz bulduğunu, bir kısmıysa ulaşım sağlayamadığı için etkinliklere katılmadığını ifade etmiştir. Engelli bireylerin sosyal hayata katılımına ilişkin elde edilen bilgiler Batman ilinde Arslan ve arkadaşlarının (2014) yaptığı araştırmada elde edilen verileri destekler niteliktedir. Batman'da yapılan çalışmada görme engellilere yönelik yapılan eğitim faaliyetlerinin %72,7 oranında yetersiz, görme engellilere yönelik yapılan sosyal aktivitelerin %78,8 oranında yetersiz olarak algılandığı tespit edilmiş ve görme engellilerin bir kısmının eğitim faaliyetlerinden kent merkezine uzak yerlerde yaşaması ve eğitimlerin yapılmaması nedenleriyle haberdar olmadığı, sosyal aktiviteleri gerçekleştirmek için herhangi bir destek görmedikleri ve kendi imkanlarıyla bu faaliyetleri yerine getiremedikleri ortaya konulmuştur (Arslan vd. 2014, 10). Çalışmamızda elde edilen bilgiler de aynı doğrultuda olup, 188 kişinin eğitimlerden haberdar olmadığı, 65 kişininse haberdar olsa bile ulaşım sağlayamayacağı için etkinliklere gidemediği tespit edilmiştir.

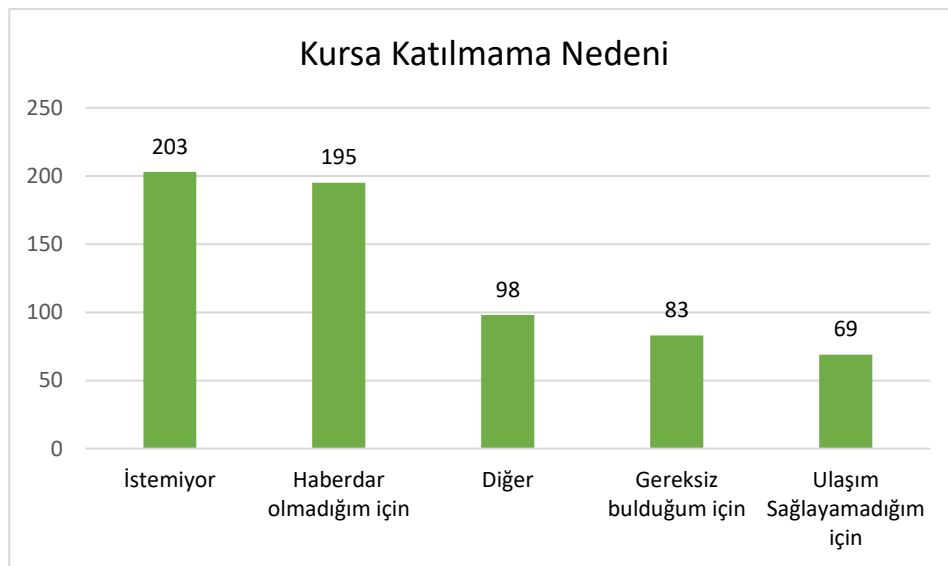
Alan taramasına katılan görme engelli bireylere katılmak istediği bir program olup olmadığı sorulduğunda 421 kişilik büyük bir grubun herhangi bir programa katılmak istemediği, 145 kişinin gezi programları ve kalan küçük grupların müzik, eğlence programları, seminerler ve sportif

faaliyetlere katılmak istediği bilgisi elde edilmiştir. Görme engelli bireylerin büyük bir kısmının herhangi bir faaliyet/programa katılmak istememesi dikkat çekici olup bağımsız yaşam etkinlikleri, beyaz baston eğitimi gibi kişisel gelişimlerini destekleyecek ve bağımsız hareket edebilme becerilerini güçlendirecek eğitimlere katılma verileri de göz önünde bulundurulduğunda faaliyet/programa katılma konusundaki motivasyon eksikliğinin özsaygı seviyesiyle alakalı olup olmadığı sorusu akla gelmektedir.

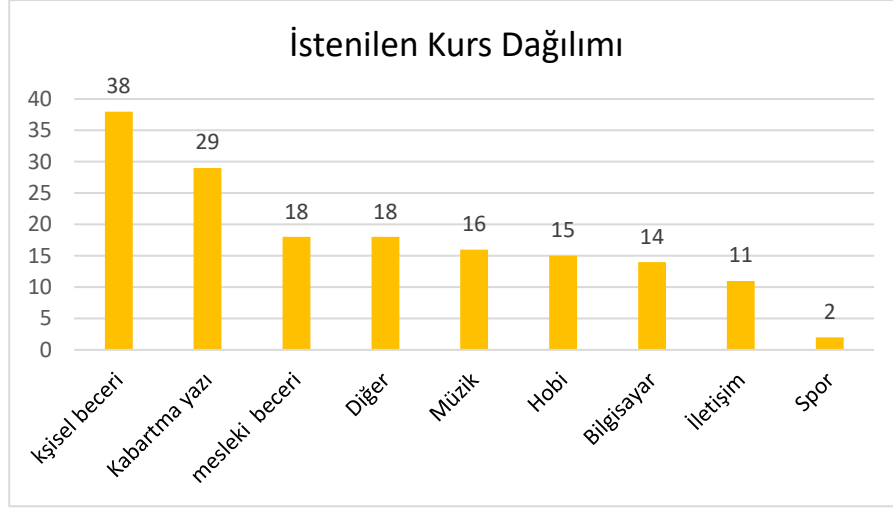

Alan taramasına katılan görme engelli vatandaşların daha önce herhangi bir kursu katılma durumu sorulmuş ve sadece 22 bireyin kendisini geliştirecek herhangi bir kursu katıldığı fakat 626 gibi büyük bir grubun (%96,6) kişisel gelişim sağlayacak herhangi bir kursu katılmadığı görülmüştür. Bu durum bu gruba ilişkin yapılandırılacak hizmetleri şekillendirirken göz önünde tutulması gereken bir bilgidir.

Görme engelli bireylere kurslara katılmama nedenleri sorulduğunda 203 kişilik bir grubun kursa katılmak istemediği, 195 kişinin kurslardan haberdar olmadığı, 83 kişinin kursa gitmeyi gereksiz bulduğu, 69 kişinin ise ulaşım sağlayamadığı öğrenilmiştir.

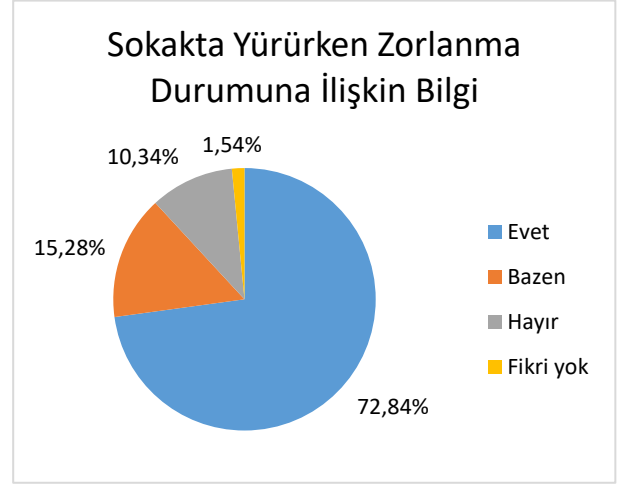
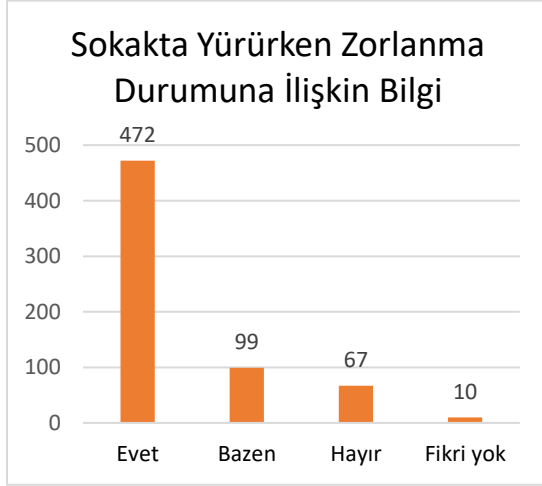
Görme engelli bireylere katılmak isteyecekleri kurslar sorulduğunda kurslar arasında kişisel gelişim kurslarının ve kabartma yazı kurslarının önceliklendiği, bu iki tür kursu mesleki beceri kurslarının takip ettiği anlaşılmaktadır.

Müracaatçıların herhangi bir kursa katılma durumu, kursa katılmama nedeni ve açılmasını talep ettikleri kurs türleri birlikte değerlendirildiğinde, kurslara katılmak isteyen fakat ulaşamayan ya da haberdar olmayan 264 kişilik grup için istekleri doğrultusunda kurs açılması müracaatçı grubunun yararına olacaktır.

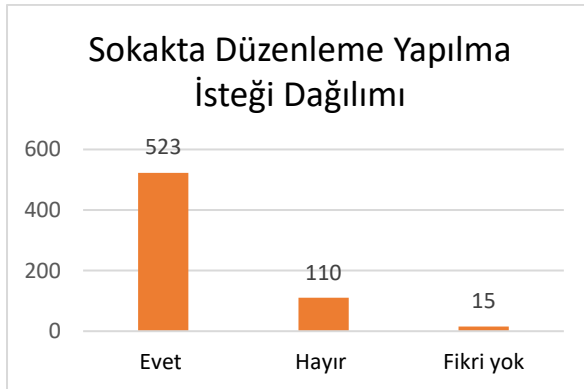
Engeli olan bireylerin özgürce ulaşım sağlamasını hedeflemeyen mekan-kent tasarımları engelli bireylerin yaşadığı önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Bağımsız yaşama imkan vermeyen mimari yapılar engellilerin sosyalleşmesinin önünde bir engel olarak ortaya çıkar ve hak ihlali olarak değerlendirilebilir. Özellikle toplu taşıma kullanımında uygun olmayan duraklar, sesli uyarı sisteminin olmaması, kılavuz izlerin yokluğu/azlığı, yönlendirici tabelaların, Braille alfabesinin kullanılmaması sorunların başında yer almaktadır. Ulusal Özürlüler Veri Tabanı'na kayıtlı olan görme engelli bireylerin ulaşımına ilişkin yaşadıkları sorunlar incelendiğinde kaldırımları ve yaya yolları ve geçitlerini kullanmakta zorlananların oranının %71,3, şehir içi otobüs hatlarını kullanmakta zorlananların oranının %45, toplu taşımayı kullanmayanların oranının %12, tek başına toplu taşımayı kullanamayanların oranının %69,1 olduğu görülmektedir (Mermer, 2020. 24). Kozan ve arkadaşlarının yaptığı "Engelsiz Kent: Görme Engelli Bireylerin Kentlerde Yaşadıkları Problemler" isimli çalışmada benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmaya göre görme engelli bireyler toplu taşıma kullanmada en çok araçlarda ve duraklarda sesli uyarı sistemlerinin olmaması/çalışmaması, otobüslerde engelli koltuklarına engeli olmayan bireylerin oturması ve insanların tepkisi olduğu bilgisi elde edilmiştir (Kozan vd. 2018, 227). Çalışmamızda elde ettiğimiz

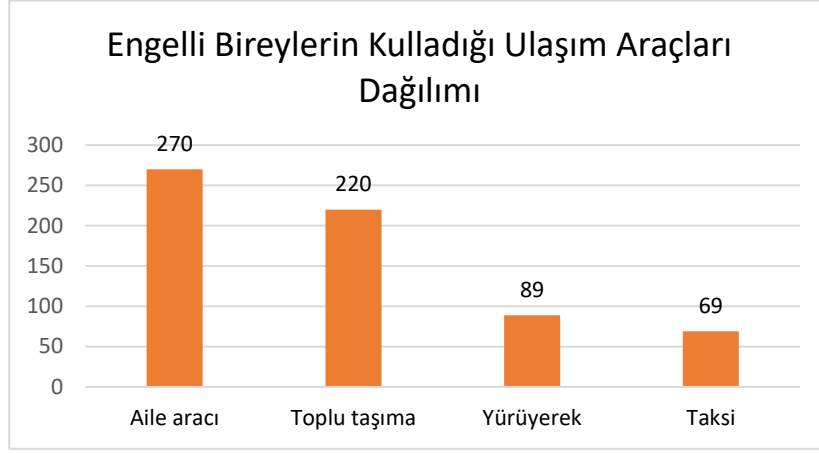
ulaşıma ilişkin bilgiler görme engelliler ile yapılan birçok çalışmada elde edilen bilgileri destekler görünümde aşağıdaki şekilde ortaya çıkmıştır.

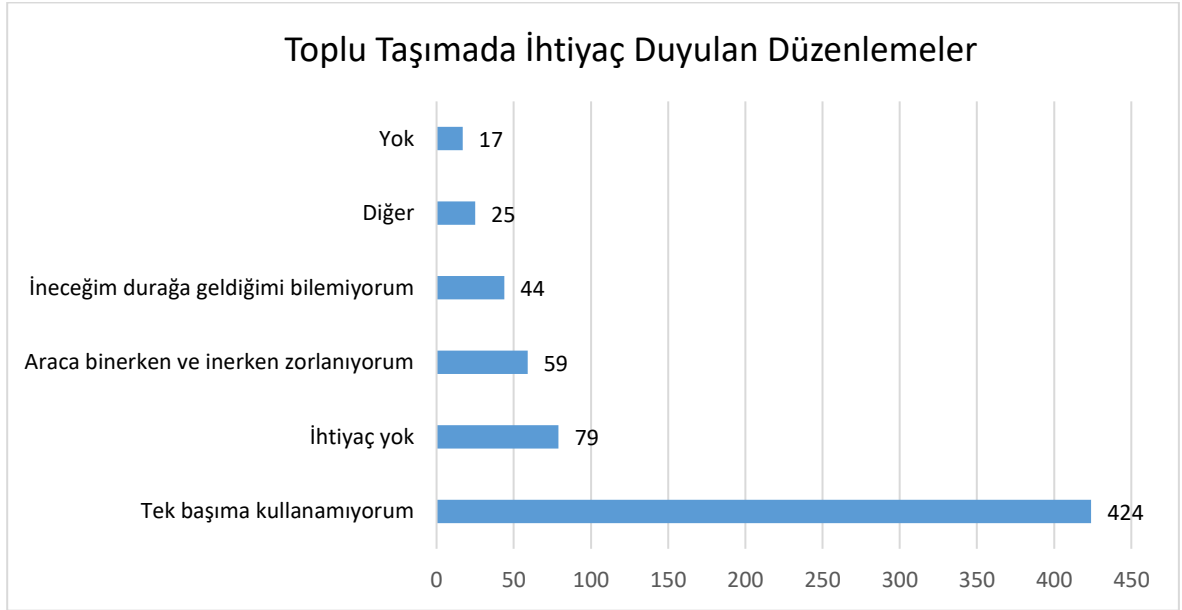
Alan taramasına katılan görme engelli bireylere sokakta yürürken zorlukla karşılaşma durumları sorulmuş olup, görme engelli bireylerin %72,84 gibi büyük bir çoğunluğunun sokakta yürürken zorlandıkları, %15,28lik bir grubun bazen zorlandığı, %10,34'ününse zorlanmadan sokakta yürüdüğü öğrenilmiştir. Sokakta yürürken zorlanan grubun %72,84 olması bu grubun sosyalleşmesi önünde oldukça önemli bir engeldir. Bununla birlikte çalışma, eğitim/program/faaliyetlere katılma konusundaki motivasyon eksikliğinin nedenlerinden biri engelli bireylerin tek başlarına bir yere gidememesi olabilir.

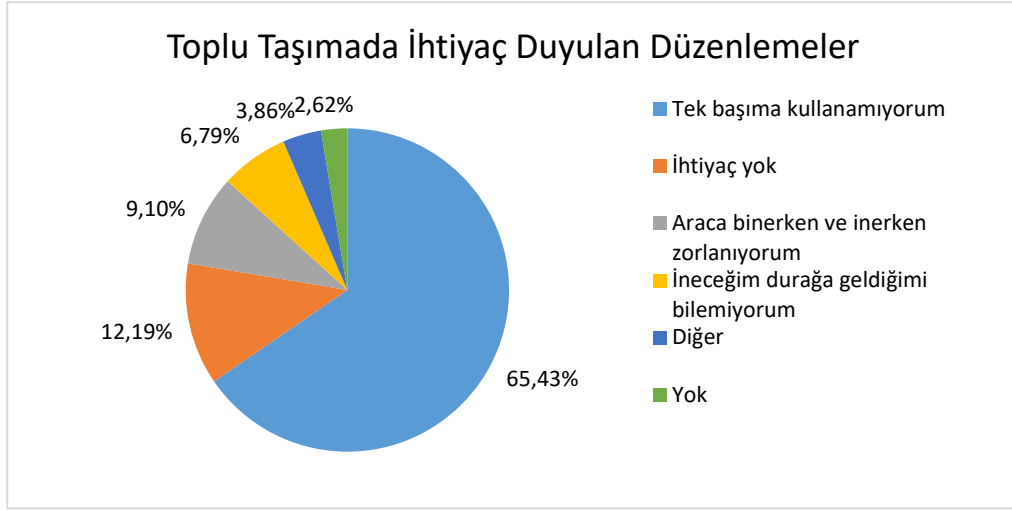

Bilindiği üzere şehrin sokaklarının yapısı erişilebilirlik için oldukça önemlidir ve görme engelli bireylerin rahat bir şekilde hareket edebilmeleri için sokaklarda düzenlemeler olması gerekmektedir. Şehrin sokaklarında bir düzenleme yapılmasını isteyip istememe sorulduğundaysa görme engellilerin %80,71'inin bu düzenlemenin yapılmasını istediği öğrenilmiştir.

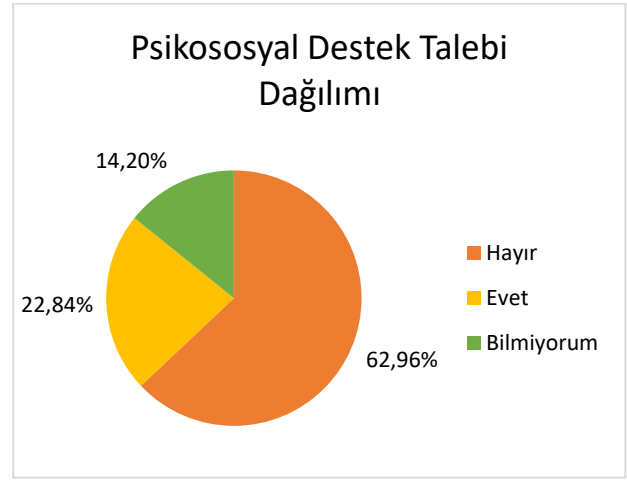
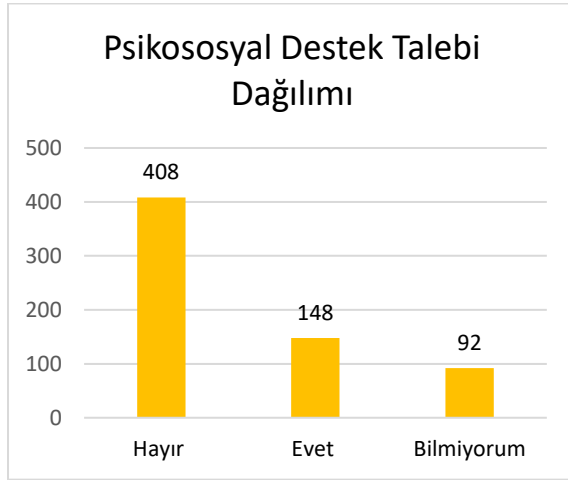

Görme engelli bireylerin kullandıkları ulaşım biçimlerine ilişkin bilgiler incelendiğinde alan taramasına katılan 648 kişiden 270'inin ailesinin aracıyla ulaşım sağladığı, 220'sinin ise toplu taşıma kullandığı, 89 kişinin yürüyerek ulaşım sağladığı, 69 kişininse özel taksi kullandığı öğrenilmiştir.

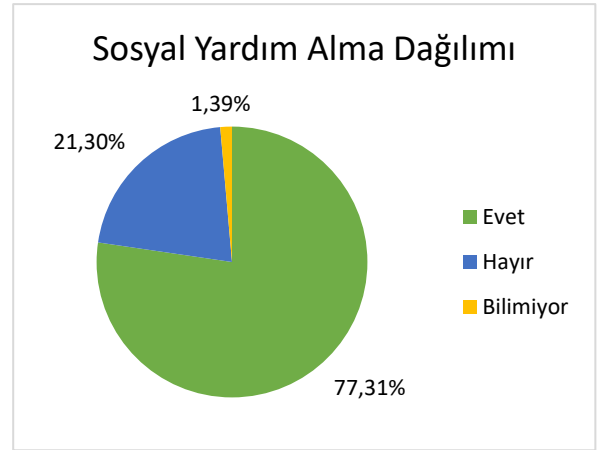
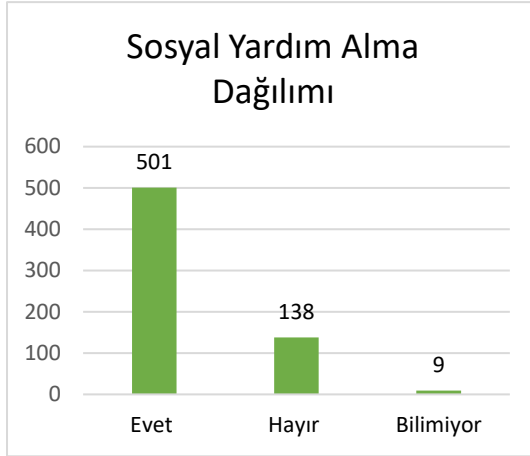

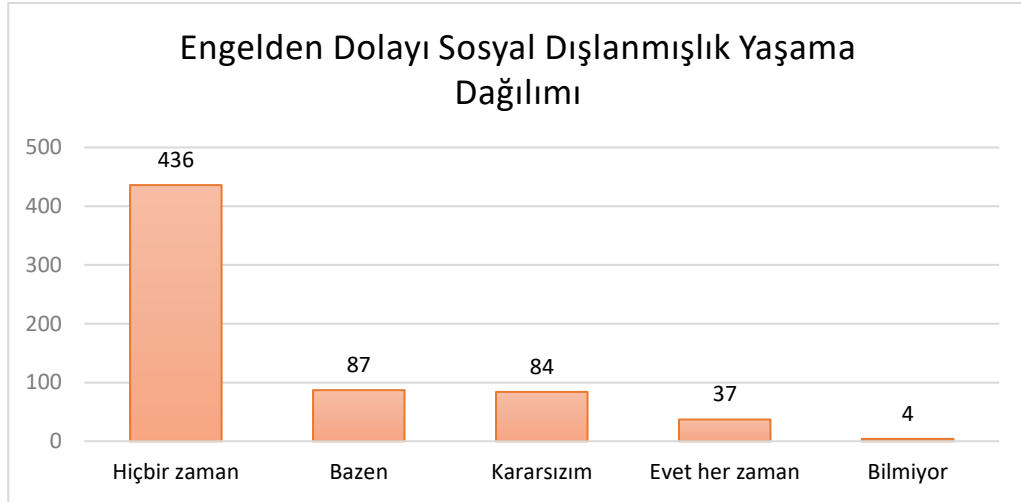
Görme engellilerin toplu taşıma araçlarında ihtiyaç duyulan düzenlemelere ilişkin bilgiler incelendiğinde %65,43 oranında büyük bir grubun tek başına toplu taşımayı kullanamadığı, %9,10'luk bir oranın araca binerken ve inerken zorlandığı, %6,79'luk oranınsa ineceği durağa gelip gelmediğini anlayamadığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum engelli bireyin sosyalleşmesinin önünde oldukça büyük bir engel olarak yerini almaktadır.

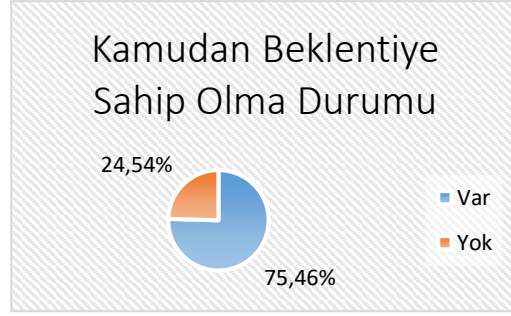
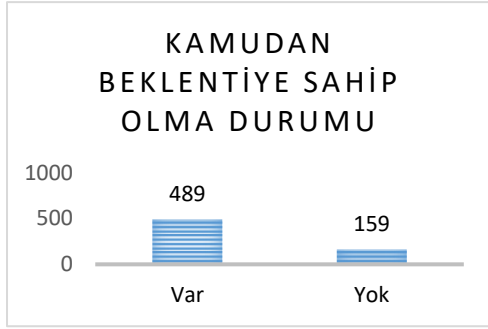
Görme engelli bireylerin psiko-sosyal destek taleplerine ilişkin bilgiler incelendiğinde %62,96'sının psiko-sosyal destek talep etmediği, %22,84'ünün istediği, %14,20'sininse bu konuda bir fikrinin olmadığı anlaşılmaktadır.

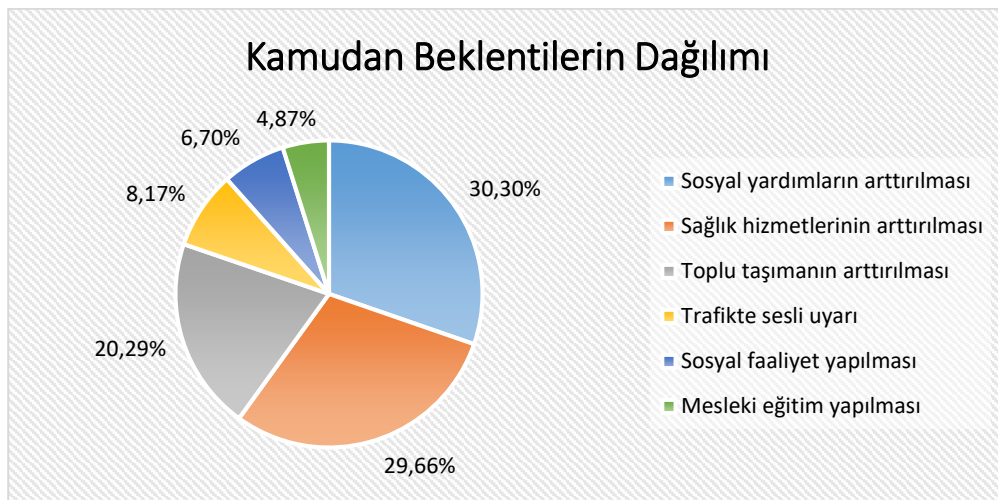
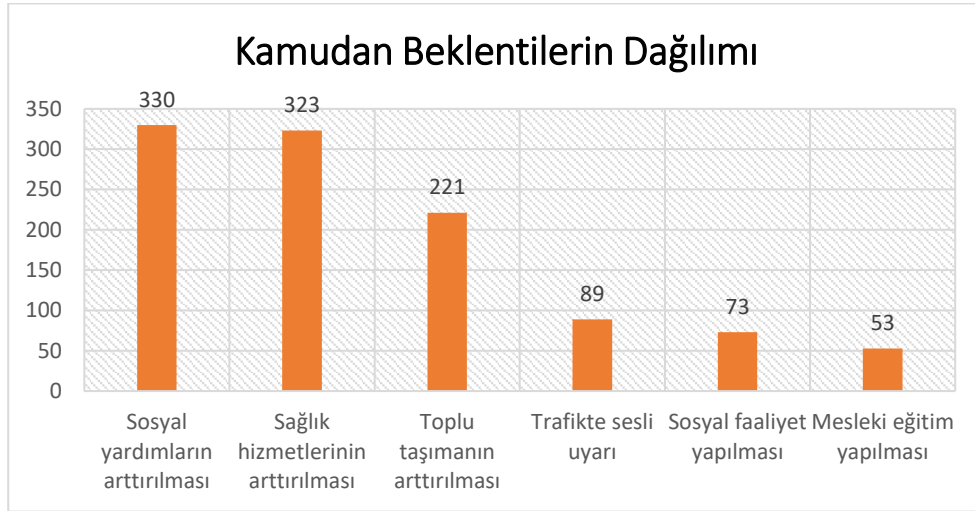
Görme engelli bireylerin sosyal yardım alma dağılımına bakıldığında %77,31'in büyük bir kısmının sosyal yardım aldığı, %21,3'lük kısmının almadığı, %1,39'lük kısmınsa bu konuda bilgisi olmadığı öğrenilmiştir. Alan taraması yapılan kesimin Aydın Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğünden hizmet alıyor olması bu sonucu doğurmuştur.

Alan taramasına katılan görme engelli bireylerin engelleri nedeniyle sosyal dışlanma yaşama dağılımına bakıldığında 436 bireyin hiçbir zaman sosyal dışlanmışlık yaşamadığı, 87 bireyin zaman zaman yaşadığı, 84 kişinin bu konu hakkında kararsız olduğu, 37 bireyin her zaman sosyal dışlanmışlık yaşadığını düşündüğü, 4 kişininse bu konu hakkında fikri olmadığı öğrenilmiştir.

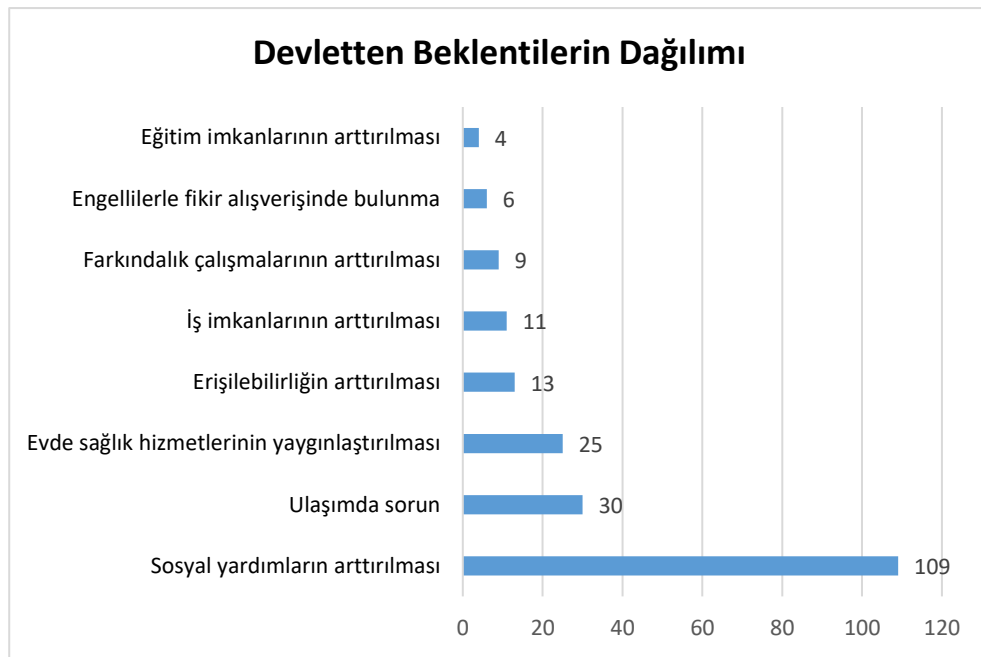

Alan taramasına katılan görme engelli bireylere kamu kurumlarından herhangi bir beklentileri olup olmadığı sorulduğunda %75,46'sının beklentisinin olduğu, %24,54'ününse bir beklentisinin olmadığı bilgisi elde edilmiştir.

Alan taramasına katılan görme engelli bireylere kamu kurumlarından beklentileri sorulmuş ve katılımcıların beklentiler arasından seçim yapmak yerine tüm beklentilerini listelemeleri istenmiştir. Bu nedenle aynı kişi en az 1 beklenti ifade etmiştir. Görme engelli bireylerin kamu kurumlarının karşılamasını istedikleri beklentilerin dağılımına bakıldığında %30,30'luk bir grup sosyal yardımların artırılmasını istediği, %29,66'lık sağlık hizmetlerinin artırılmasını istediği, %20,19'unun görme engelli bireylerin kullanabileceği toplu taşımanın artırılmasını istediği, %8,17'sinin yaya olarak parçası oldukları trafikte sesli uyarı sistemlerinin artırılmasını istedikleri, %6,70'inin kamu kurumları tarafından sosyal faaliyetlerin düzenlenmesini istediği, %4,87'lik grubunsa mesleki eğitim yapılmasını istediği görülmüştür.

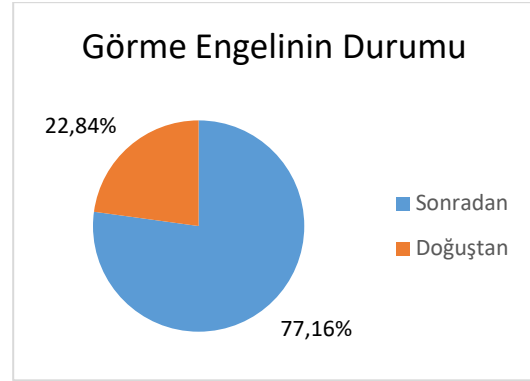
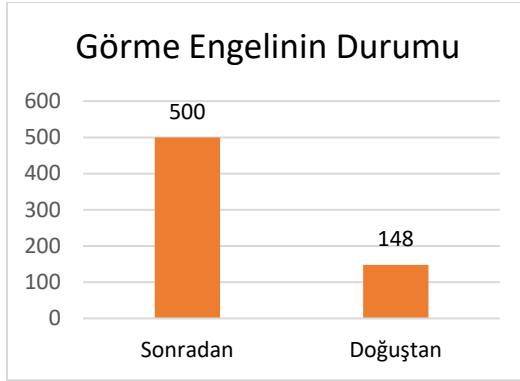

Alan taramasına katılan görme engellilere devletten beklentileri sorulduğunda; 109 kişinin sosyal yardımların artırılmasını istediği, 30 kişinin ulaşımında yaşanan sorunların çözülmesini istediği, 25 kişinin evde sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasını istediği, 13 kişinin erişilebilirliğin artırılmasını istediği, 11 kişinin istihdam çalışmalarının artmasını talep ettiği, 9 kişinin görme engelli bireyler hakkında farkındalık çalışmalarının artırılmasını istediği, 6 kişinin karar alma süreçlerinde engellilerle fikir alışverişinde bulunulmasını istediği, 4 kişinin eğitim imkanlarının artırılmasını istediği anlaşılmaktadır. Kamu kurumlarından ve devletten beklentiler beraber incelendiğinde ilk üç beklentinin sırasıyla sosyal yardımlarına artırılması, sağlık hizmetlerinin artırılması ve toplu taşımada yaşanan sorunların çözülmesi olduğu dikkat çekmektedir. Bu bağlamda devletten beklentiler sosyal politikaların engellileri içerecek şekilde şekillendirilmesi ve yaygınlaştırılması olarak yorumlanabilir.

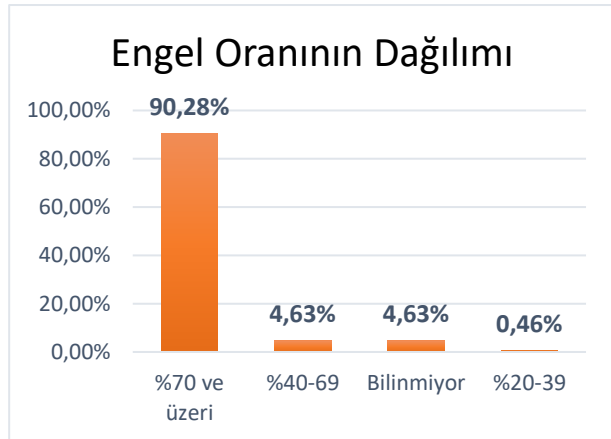
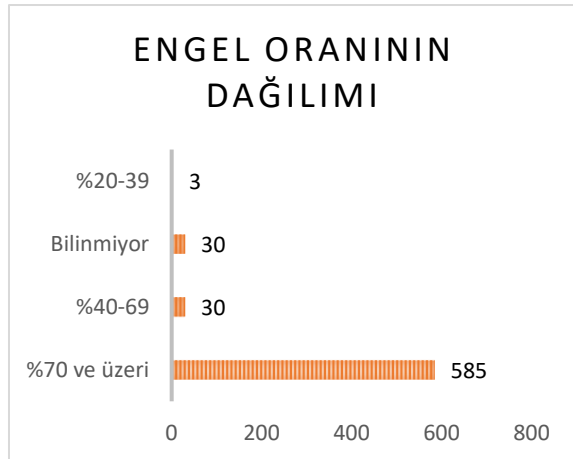

4.5. SAĞLIK DURUMUNA İLİŞKİN BİLGİLER

Bu başlık altında Aydın ilinde yaşayan ve Aydın Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne bağlı kuruluşlardan hizmet alan görme engelli bireylerin sağlık durumuna ilişkin bilgiler yer almaktadır.

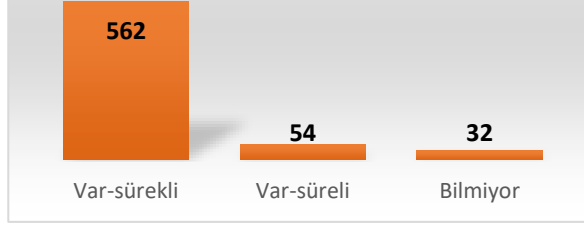
Alan taramasına katılan görme engelli bireylerin engel durumu incelendiğinde %77,16'sının sonradan, %22,84'ünün doğuştan görme engelli olduğu bilgisi elde edilmektedir.

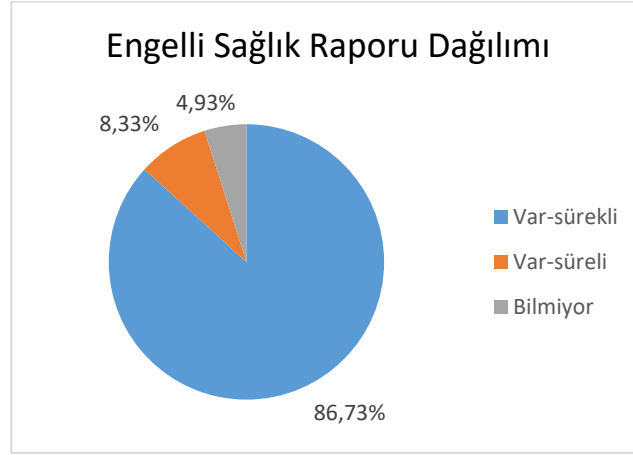
Alan taramasına katılan görme engelli bireylerin hastanelerden aldıkları engelli kurul raporu verilerine göre %90,28'sinin engel oranının %70 ve üzeri olduğu, %4,63'ünün engel oranının %40-69 arası olduğu, %0,46'sının engel oranının %20-39 arası olduğu, %4,63'ünün engel oranına ilişkin bilgisinin olmadığı öğrenilmiştir. Bunun nedeni alan taramasına katılan görme engelli bireyler ve ailelerinin İl Müdürlüğümüzden Evde Bakım Hizmeti alıyor olmasıdır.

Engelli Sağlık Raporu Dağılımı

Engelli Sağlık Raporu Dağılımı

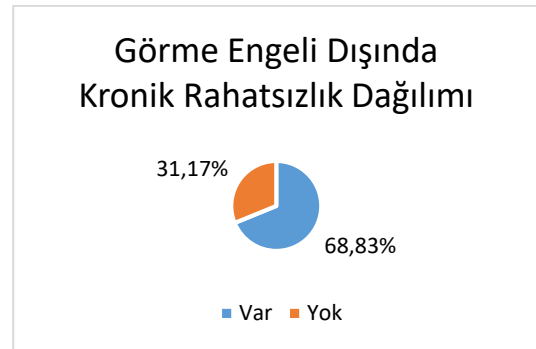

Alan taramasına katılan görme engelli bireylerin sağlık raporlarının dağılımına bakıldığında %86,73'ünün raporunun sürekli olduğu, %8,33'ünün süreli olduğu, %4,93'ünün sağlık raporuna ilişkin bilgi sahibi olmadığı öğrenilmiştir.

Görme Engeli Dışında Kronik Rahatsızlık Dağılımı

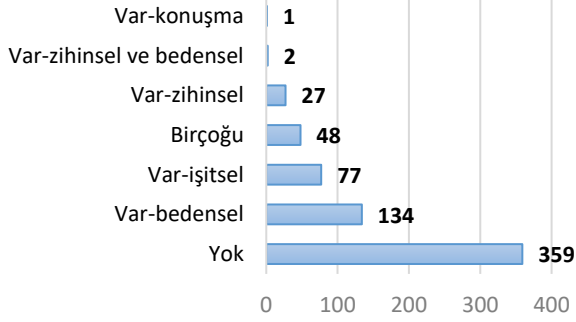
Görme Engeli Dışında Kronik Rahatsızlık Dağılımı

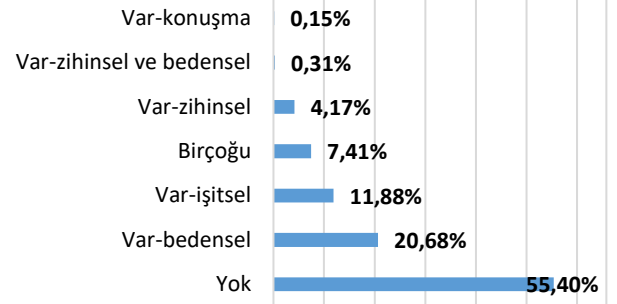
Alan taramasına katılan görme engelli bireylerin görme engelleri dışında kronik rahatsızlıklara sahip olma durumlarına ilişkin veriler incelendiğinde; %31,17'sinin kronik rahatsızlığının olmadığı %68,83'ününse kronik bir rahatsızlığı olduğu öğrenilmiştir.

Görme Engeli Dışında Engele Sahip Olma Durumu

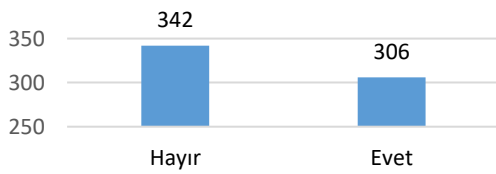

Görme Engeli Dışında Engele Sahip Olma Durumu

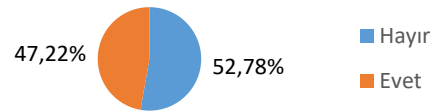

Alan taramasına katılan görme engelli bireylerin başka bir engele sahip olma durumuna ilişkin veriler incelendiğinde; %55,40'lık oranında engelli bireyin görme engeli dışında başka bir engele sahip olmadığı, %20,68'inin bedensel engele de sahip olduğu, %11,88'inin işitsel engele de sahip olduğu, %7,41'inin birden fazla engel türüne sahip olduğu, %4,17'sinin zihinsel engele de sahip olduğu, %0,31'inin zihinsel ve bedensel engele sahip olduğu %0,15'ininse konuşma engelinde de sahip olduğu öğrenilmiştir.

Ailede Başka Birinde Engel veya Kronik Hastalık Olma Durumu

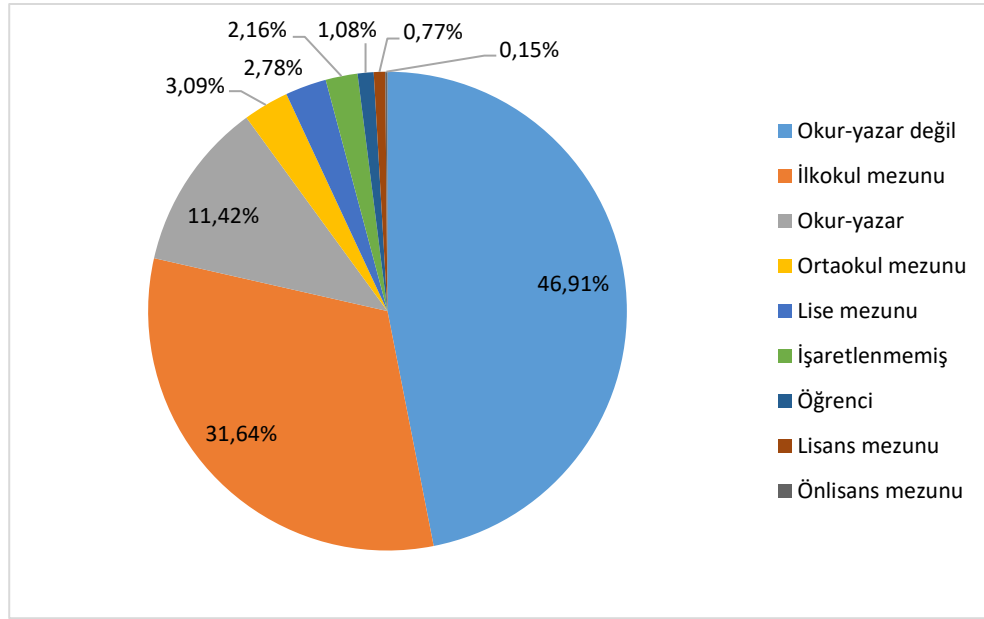
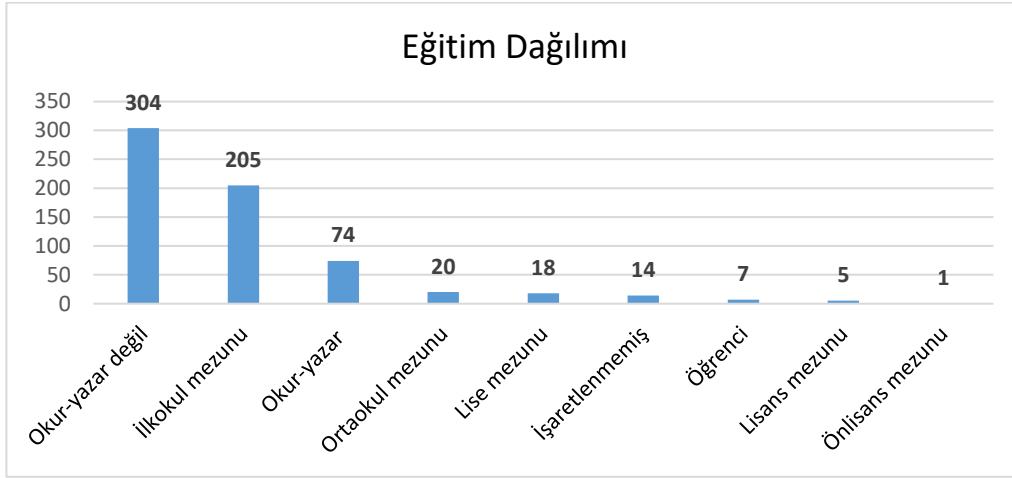
Ailede Başka Birinde Engel veya Kronik Hastalık Olma Durumu

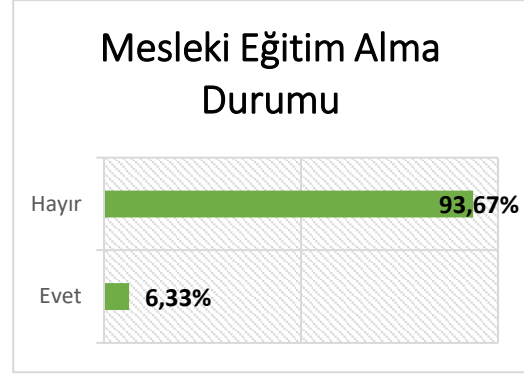
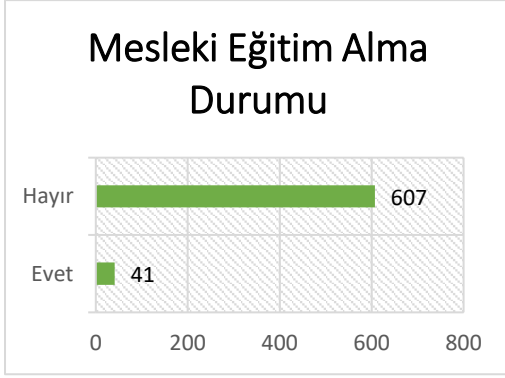
Görme engelli bireylerin aile üyelerinin engel ya da kronik hastalığa sahip olma durumuna ilişkin bilgiler incelendiğinde; %52,78'inin aile üyelerinde engel ya da kronik rahatsızlığa rastlanmadığı, %47,22'sininse ailesinde engel ve/veya kronik rahatsızlığı olan birey olduğu öğrenilmiştir.

4.6. EĞİTİM DURUMUNA İLİŞKİN BİLGİLER

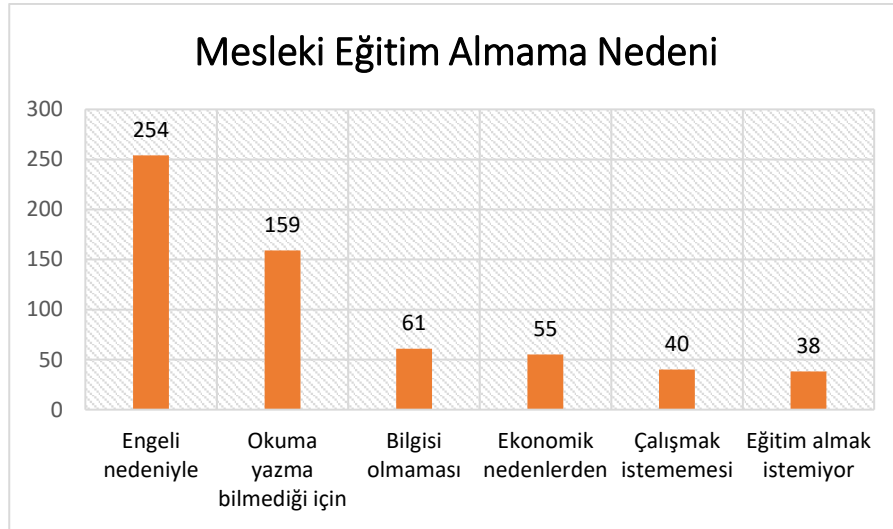
Bu başlık altında Aydın ilinde yaşayan ve Aydın Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne bağlı kuruluşlardan hizmet alan görme engelli bireylerin eğitim durumuna ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Proje alan taramasında ankete katılan görme engelli müracaatçıların eğitim dağılımı incelendiğinde; %46,91'inin okur-yazar olmadığı, %31,64'ünün ilkokul mezunu, %11,42'sinin okur-yazar, %3,09'unun ortaokul mezunu, %2,78'inin lise mezunu, %1,08'inin hala eğitime devam ettiği, %0,77'sinin lisans mezunu, %0,15'inin ön lisans mezunu olduğu görülmektedir. Temel eğitimi tamamlamış 18, yüksek eğitimi tamamlamış 6 birey bulunmaktadır. Genel olarak proje dahilinde ulaşılan engelli bireylerin eğitim seviyesi oldukça düşük olup bu durum çalışma motivasyonu, eğitim almayı istememe durumlarının nedeni olarak düşünülebilir.

Katılımcıların mesleki eğitim alma durumları incelendiğinde %93,67'sinin mesleki eğitim almadıkları, %6,33'ününse mesleki eğitim aldığı öğrenilmiştir.

Mesleki eğitim almayan katılımcıların eğitim almama nedenine ilişkin bilgiler incelendiğinde nedenlerin ilk sırasında engelle sahip olması olduğu, bu nedeni okuma yazma bilmemenin takip ettiği, konu hakkında bilgi sahibi olmamanın 3. sırada geldiği, ekonomik nedenlerle eğitim alamamanın 4. sırada olduğu, çalışmak istememe ve eğitim almak istememenin çok yakın rakamlarla 5. ve 6. sırada olduğu anlaşılmaktadır.

5. TARTIŞMA

Gönül Gözü projesi Aydın Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Hizmet ve Çocuk Gelişimi bölümleri ve 6 Nokta Körler Derneği Aydın Şube arasında kurulan işbirliğiyle gerçekleşmiştir. Proje kapsamında İl Müdürlüğünden evde bakım hizmeti alan görme engelli bireylerin adresi tespit edilmiş, bu müracaatçı grubuna 6 Nokta

Körler Derneği Aydın Şube'nin üyeleri de eklenmiş ve toplamda 1086 hane ziyareti yapılmıştır. Evde bulunamayan aileler için adreslerine tekrar ve tekrar gidilmiş, 3. ev ziyaretinde kimseye ulaşılamaması durumunda tekrar ziyaret gerçekleştirilmemiştir. Alan taramasında 648 haneye ulaşılmıştır. Hane ziyaretlerini yapmak için Sosyal Hizmet ve Çocuk Gelişimi bölümleri gönüllü öğrencilerini İl Müdürlüğümüze yönlendirmiş, gönüllü öğrencilere engelli bireylerle iletişim, anket uygulaması, alan uygulamasında yaşanması muhtemel sorunlara müdahale konularında eğitimler gerçekleştirilmiş, anket uygulamaya bu eğitimlerden sonra çıkmıştır. Alana çıkan gönüllü öğrencilere alan uygulaması boyunca rehberlik verilmeye devam edilmiştir.

Yapılan alan taramasında elde edilen bulgular analiz edildiğinde engelli literatürüyle uyumlu olduğu tespit edilmiş ve dikkati çeken konulara aşağıda yer verilmiştir.

International Agency Blinding Preventon (IBAP)'ın 2017 verilerine göre dünya genelinde 36 milyon toplam kör birey, 217 milyon orta ve şiddetli görme bozukluğu olan birey bulunmakta, nüfus artışı üzerine yapılan çalışmalarda 2050 yılında dünya nüfusunun 9,69 milyar olacağı ve kör ve görme bozukluğu yaşayan birey sayısının 587,6 milyon olacağı tahmin edilmektedir (akt. Mermer,2020,18). Bu bağlamda görme engelli birey sayısı göz ardı edilemeyecek kadar büyük olup kentleşme, toplumsal uyumu sağlama konularında çalışmaların planlanması gereken bir nüfustur. Toplumsal yaşama katılmayı sağlayan alanlardan birinden yoksun kalma, diğer alanlardan da yoksun kalmayı getirecek ve bu yoksunluk döngüsel olarak pek çok başka yoksunluklara da yol açacaktır. Engelli bireylerin en temel sorunlarından biri eğitim olup, bu sorun alanı engellinin yaşadığı toplumla uyumlu bir şekilde yaşamasının önünde durmaktadır. Sağlık durumuna uygun eğitim almayan engelli birey okuma yazma bilmeme, meslek sahibi olmama, istihdama katılamama gibi günlük hayatını birebir etkileyen bir sorunlar zincirine dahil olacaktır. Engelli bireylerin yaşadığı yoksulluk ve istihdam sorunu da birbiriyle bağlantılı olarak ele alınmalıdır. İstihdama katılarak üretken hale gelemeyen, ekonomik bağımsızlığını kazanamamış, ailesine bağımlı, çoğunlukla sosyal güvenlik sistemi içerisinde olmayan ve sağlık giderlerinin yüksek olduğu dezavantajlı grup olan engellilerin yoksullukla baş etmeleri oldukça zordur.

Tüm bu bilgiler ışığında engelli bireylerin iç içe geçmiş sosyal sorunlar yaşadığı anlaşılmaktadır. Alan taramasından elde edilen bilgiler analiz edildiğinde de aynı sonuca ulaşmak mümkündür. Örneğin İl Müdürlüğümüzden hizmet alan görme engelli müracaatçı grubunun eğitim seviyesi oldukça düşüktür. Bilgiler incelendiğinde 648 kişiden 304'ünün okuma yazma bilmediği, 74'ünün okuma yazma bildiği, 205'inin ilkökul, 20'sinin ortaokul, 18'inin lise mezunu olduğu, 7'sinin hala eğitime devam ettiği, 1 önlisans,5 lisans mezunu olduğu ve 14 kişininse eğitime ilişkin bilgi sahibi olmadığı öğrenilmiştir. Eğitim seviyesi düşüktüğü farkındalık azalmakta, istihdam oranı düşmekte, sosyalleşme azalmakta, gelişme ve çalışmaya ilişkin motivasyon düşmektedir. Yapılan alan taramasında ulaşılan görme engellilerin % 2,78'i temel eğitimi tamamlamış, %0,92'si yüksek eğitime devam ederek mezun olmuştur. Bununla birlikte %98,92'si çalışmamakta, % 60,64'ü çalışmak istememekte, %64,69'u kendilerini geliştirmek için herhangi bir programa katılmak istememekte, %31,32'si herhangi bir kursa katılmak istememekte, %12,19'u bağımsız yaşam etkinliklerini gereksiz bulmakta, %91,36'sı gibi büyük bir grup da beyaz baston eğitimi almamıştır. Bu veriler eğitim alan kişi sayısının

azalmasıyla birlikte çalışma motivasyonu olan, kişisel gelişimine önem veren kişi sayısının da azaldığını ortaya koymaktadır. Çalışmamızın istihdam verileri, Karataş ve Duyan'ın 2001 yılında yayınladığı "Görme Engellilerde Benlik Saygısı ve Kaygı" isimli çalışmalarında elde ettikleri "eğitim düzeyi yükseldikçe benlik saygısının arttığı ve durumluk ve sürekli kaygı seviyesinin azaldığı" sonucuyla örtüşmektedir. Aynı çalışmada işsiz görme engellilerin durumluk ve sürekli kaygı açısından en kaygılı grup olduğu ve gelir durumuyla kaygı puanı arasında ters yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Karataş ve Duyan.2001,11). Bu bağlamda çalışmamızda ulaşılan çalışma hayatına dair verilerinden elde edilen görme engelli bireylerin aldığı eğitimin bağımsız hayat sürmeleri, istihdam edilmeleri ve sosyalleşmelerine direkt etkili olduğu sonucu alan yazınla uyumaktadır.

Bununla birlikte alan taramasında ulaşılan görme engellilerin %59,57'sinin bir iletişim aracı kullanmadığı, iletişim aracı kullananlarınsa %92,37'sinin cep telefonu kullandığı ve %72,84'ünün sokakta yürürken zorlandığı, %65,43'ünün tek başına toplu taşıma kullanmadığı bilgilerine ulaşılmıştır. Mermer (2020, 115) Gaziantep'te yaptığı çalışmasında duraklarda kılavuz çizgilerin, kabartmalı bilgilendirme levhalarının olmadığı, olan levhaların köşelerinin zarar verecek şekilde sivri olduğu, görme kaybı olanların kullanabileceği kabartma jelantlı ve ışıklı şehir haritası, otobüs numaraları ve güzergah bilgilendirme levhasının olmadığı, sesli bilgilendirme sistemi olmadığı, durak ve kaldırımların yerden yüksek olduğu, kılavuz çizgilerin olmadığı, yarıda kesildiği ya da bakımsız olduğu, trafik ışıklarında sesli bilgilendirme sistemi olmadığı, üst geçitlerin görme engelli bireylerin kullanımına uygun olmadığı vb. veriler elde etmiştir (Mermer, 2020. 115).

Bilindiği üzere görme engellilere beklediği durak, bineceği otobüsün güzergahı, ineceği durakta olup olmadığı gibi bilgileri sesli söyleyen cep telefonları uygulamaları bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında eğitim seviyesi ve cep telefonu kullanma oranının düşük olduğu bir görme engelli birey grubunda bağımsız hareket edebilme, toplu taşımayı tek başına kullanma, yaşadıkları kentin erişilebilir olması gibi yaşam tecrübelerinden bahsetmek oldukça zordur. Bunun nedeninin eğitim seviyesi düşük olan engelli bireylerin cep telefonu ve günlük hayatını kolaylaştıracak olan uygulamaları kullanamaması olduğu düşünülmektedir.

Görme engelli bireylerin kamu kurumlarından, devletten beklentileri, psiko-sosyal destek talepleri ve sosyal dışlanmışlık tecrübelerine ilişkin veriler birbiriyle ilişkili bir şekilde incelendiğinde, tüm verilerin temelinde eğitim ve farkındalık seviyesinin olduğu ortaya çıkmaktadır. %98,92'lik bir grubun çalışmadığı, % 96,30'luk bir grubun temel eğitimini tamamlamadığı bir örnekte sosyal dışlanmışlığı tecrübe etme oranının yüksek olacağı tahmin edilebilir fakat yapılan alan taramasında 436 kişi engelinden dolayı sosyal dışlanmışlık yaşamadıklarını ifade etmiştir. Görme engellilerin devletten beklentilerine, katılmak istedikleri program/kurslara bakıldığında büyük bir kısmının kendilerini herhangi bir alanda geliştirecek programlara katılmak istemediği, program/kurslara katılmak isteyenlerince, anket verilerinin açıkça ortaya koyduğu sorunlara çözüm üretecek beklentiler yerine (eğitim programları, farkındalık arttıracak programlar) gezi gibi eğlence programları istedikleri anlaşılmıştır. Bununla birlikte kamu kurumları ve devletten beklentiler incelendiğinde sosyal yardımların arttırılması talebindeki yoğunluk ve psiko-sosyal destek talebindeki azlık ön plana çıkmaktadır.

Tüm bunlarla birlikte engelli bireylerin kendilerini geliştirecek kurs/programlara katılma durumu incelendiğinde programlardan haberdar olmadıkları ve ulaşım sağlayamadıkları için katılmadıkları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda programlara katılma konusunda motivasyonu olan fakat haberdar olmayan 188 kişi ve ulaşım sağlayamayan 65 kişi için kurs/programların ulaşılabilir olmasını sağlanması bile görme engelli bireylerin % 39'unun eğitime katılmasına destek vereceği gibi sosyalleşme süreçlerine ve istihdam edilmesine de katkı sunacaktır. Görme engelli bireylerin eğitim alma, çalışma motivasyonlarının artırılması için planlanacak hizmetlerin küçük yaş grubuna da hizmet üretecek şekilde yapılandırılması, görme engelli nesillerin birçok alanda tecrübe ettikleri dışlanmayı azaltacağı düşünülmektedir.

Alan taramasından elde edilen bilgiler ışığında kişisel gelişim programlarının artırılması, ulaşılabilirliğinin sağlanması ve görme engelli bireyler ve ailelerinin eğitim/farkındalık seviyelerinin artırılması ve kamu kurumlarının kendi görev ve sorumluluk alanına giren çalışmaların başlatılmasıyla birlikte bağımsız bir hayat süren ve sosyal hayatın bir çok alanında kendini var edebilen engelli bireylerin sayısının artacağı düşünülmektedir.

6. ÖNERİLER

Alan taramasından elde edilen veriler doğrultusunda kurumlar için öneriler aşağıdaki gibidir.

6.1. KAYMAKAMLIKLAR

Yapılan alan taramasında Aydın ilinde yaşayan ve sosyal hizmetlerden hizmet alan görme engelli bireylerin eğitim seviyesinin çok düşük olduğu, çalışma oranının düşük olduğu, kişisel gelişime ilişkin motivasyonlarının düşük olduğu, toplu taşımayı kullanamadıkları, sosyal hayatın dışında kaldıkları bilgisine ulaşılmış olup, bu veriler engellilik alanında yapılan birçok araştırmada benzer çıkmaktadır. Bu bağlamda Kaymakamlıkların öncülüğünde ilçelerde kamu kurumları engelli bireylerin katılımını sağlayacak, kişisel gelişimine destek verecek, sosyalleşmesine katkı sunacak çalışmalar gerçekleştirebilir. Bu çalışmalarda ön plana çıkan konular aşağıdaki gibidir:

- Eğitim programları açılması (özellikle bağımsız yaşam, beyaz baston, Braille Alfabeti gibi),
- Kamusal alanların görme engelli bireylerin erişebileceği hale getirilmesi,
- Toplu taşıma sistemlerinin görme engelli bireyin kullanımına uygun hale getirilmesi,
- Engelli bireyin ve ailesinin sosyalleşebilmesi için faaliyetler yapılması.

6.2. YEREL YÖNETİMLER

Yapılan alan taramasında engelli bireylerin eğitim seviyesinin düşük olduğu, toplu taşımayı kullanmakta zorlandıkları, sokaklarda yürürken zorlandığı, eğitim ve faaliyet programları istedikleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda;

- Toplu taşımada kullanılan araçlara engelli yolcuların doğru durakta inebilmeleri için sesli durak uyarı sistemlerinin eklenmesi,
- Otobüs duraklarına gelen aracın numarası ve güzergahını söyleyen sesli uyarı sistemlerinin eklenmesi,
- Yollardaki kılavuz yol sisteminin yaygınlaştırılması, kaldırım yüksekliklerinin düzenlenmesi yapılarak duraklar ve sokakların erişilebilirliğinin artırılması,
- Engelli bireyler ve ailelerine yönelik sosyal faaliyetler düzenlemeleri,
- Yaşam boyu öğrenme kapsamında engelli bireylere ve ailelerine çeşitli eğitimler verilmesi, bağımsız yaşam ve beyaz baston eğitimlerinin önceliklendirilmesi engelli bireylerin kişisel gelişimi ve günlük hayatına katkı sağlayacaktır.

6.3. İL MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

Yapılan alan taramasında engelli bireylerin eğitim seviyesinin düşük olduğu tespit edilmiş olup;

- Yaşam Boyu Öğrenme kapsamında Halk Eğitim Merkezlerinin engelli bireylere öncelik vermesi,
- Engelli bireyin kişisel gelişimine destek verecek kursları açması ve bu kursların açılması için katılımcı sayısının tamamlanmasını beklememesi,
- Temel eğitim yaş grubundaki engelli çocukların örgün öğretime devam edebilmesi ve okulların erişilebilir olması için çalışmalar yapması, engelli çocukların toplumla uyum sağlayan, sosyal ve güçlü yetişkinler haline gelmesine, engeli olan yetişkinlerinse güçlenmesine katkı sağlayacaktır.

6.4. AİLE VE SOSYAL HİZMET MÜDÜRLÜKLERİ

Yapılan alan taramasında görme engelli bireylerin sosyal faaliyetlerin artırılması talebi olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Sosyal Hizmet Merkezleri hizmetlerinden faydalanan engelli bireyler ve aileleri için sosyal faaliyetler planlanması engelli bireylerin sosyalleşmesi süreçlerine katkı sunacaktır.

7. KAYNAKLAR

1. Aktaş, C. Ve Küçüker, S. (2002): “Bilişsel-Duyuşsal Odaklı Programın İlköğretim Öğrencilerinin Fiziksel Engelli Yaşlılarına Yönelik Sosyal Kabul Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi”, İncelenmesi Özel Eğitim Dergisi,3(2).
2. Altan, Ö. Z., (2007). Sosyal Politika, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1744
3. Arslan, H. (2013): “Kentsel Dönüşüm ve Sosyal Dışlanma: Narlıdere Kentsel Yenileme Projesinin Sosyal Dışlanma Ekseninde İncelenmesi”, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi Cilt:16 Sayı:1.
4. Arslan, Y., Şahin, H. M., Gülnar, U., Şahbudak, M.(2014). “Görme Engellilerin Toplumsal Hayata Yaşadıkları Zorluklar- Batman Merkez Örneği”, Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi Cilt:4, Sayı 2.5
5. Burcu,E. (2015), Türkiye’de Yeni Bir Alan: ‘Engellilik Sosyolojisi’ ve Gelişimi”, Sosyoloji Konferansları, No:52
6. Karataş, K. (2001). “Engellilerin İstihdamı ve Çalışma Yaşamında karşılaşılan Sorunlar” Görme Engelliler İçin Rehabilitasyon Deneyimleri, Yeni Rehabilitasyon Politikaları ve Meslek Tanımları”. Ankara: Körler Federasyonu Yay. No: 4: 141- 152.
7. Karataş, K. , Duyan. V. (2001). “Görme Engellilerde Benlik Saygısı ve Kaygı” Ufkun Ötesi Bilim Dergisi Cilt:1 Sayı:2 S: 1 - 15.
8. Kozan, H., İ., Ö., Bozgeyikli, H., Kesici, Ş. (2018). “Engelsiz Kent: Görme Engelli Bireylerin Kentlerde Yaşadıkları Problemler” İdeal Kent Dergisi, Say: 23, Cilt:9 S: 2016- 235.
9. Mermer, Ü. A.. (2020), Devlet Hastaneleri Poliklinleri ve Yakın Çevrelerin Görme Engelli Bireyler İçin Erişilebilirlik, Ulaşılabilirlik ve Kullanılabilirlik Kapsamında İncelenmesi Gaziantep Örneği. Gaziantep. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
10. Okuturlar, M, H. (1968): Özel Eğitim, İstanbul: Okuturlar Yayınları.
11. Özkubat, U. ve Özdemir, S. (2012): “Görme Yetersizliğinden Etkilenmiş ve Normal Gelişim Gösteren Çocukların Sosyal Becerilerinin Karşılaştırılması”, Özel Eğitim Dergisi, 13(1).
12. Öztürk, Y. (2011):” Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Gereksinimlerinin Ve Aile Yükünün Belirlenmesi”, Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
13. Seyyar, A., (2003), “Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele”, 126 Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, İstanbul, Cilt: 1, Baskı: 1.
14. Şahin, H. Ve Erkal, S.: “Ortopedik ve Görme Engelli Bireyler için Konaklama Tesislerinde Yapılması Gereken Düzenlemeler”. Hacettepe üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi
15. Tartanoğlu, Ş. (2010): “Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası”, Sosyoloji Konferansları Dergisi, Sayı:42.
16. Yatkın, Ş. (2013). Görme ve Ortopedik Engelli Ergenlerin Özsaygı Düzeylerinin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarına Etkisidi. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi , 5 (9)

EKLER:

PROJENİN İMZALANMASINDAN BİR KARE

ÖĞRENCİLERE VERİLEN EĞİTİMLERDEN KARELER

ALAN TARAMASINDAN MANZARALAR

VERİLERİN ANALİZ ÇALIŞMASINDAN MANZARALAR

